

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національного університету імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра біології та екології

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему: «ЕКОТУРИЗМ У БАКОТІ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ
РЕГІОНУ : ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ»

Виконала: студентка групи Ecol1-B22

спеціальність 101 Екологія,

Пшенична Дар'я

Керівник: Федорчук Іван, к.б.н., доцент

Рецензент: Любинський Олександр, д.с-г.н.,
професор

Кам'янець-Подільський, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	6
1.1 Сутність та принципи екотуризму в контексті парадигми сталого розвитку.....	6
1.2 Роль природно-заповідного фонду у формуванні регіонального турпродукту.	10
1.3 Світовий досвід розвитку екотуризму на територіях з природоохоронним статусом.	16
Розділ 2 МАТЕРІАЛ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
2.1 Загальна характеристика розташування Хмельницького регіону.....	27
2.2 Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал рекреаційної ділянки «Давня Бакота» як об’єкта НПП «Подільські Товтри».....	28
2.3 Наявна туристична інфраструктура та рекреаційне навантаження на територію.....	38
2.4 Правила техніки безпеки на території Бакоти.....	40
Розділ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОТУРИЗМУ В РЕГІОНІ.....	43
3.1 Староушицька ОТГ, як центр управління дестинацією.....	43
3.2 Моніторинг соціально-економічного впливу туризму на розвиток місцевої Староушицької громади.....	46
3.3 Аналіз соціологічного опитування відвідувачів Бакоти.....	53
3.4 Рекомендації щодо покращення екотуризму на засадах екологічної відповідальності	58
ВИСНОВКИ	60
ДЖЕРЕЛА	62
ДОДАТОК А.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Екотуризм — це форма туризму, що передбачає поїздки на території, незаймані людиною або захищені з метою збереження природних ресурсів.

Саме поняття «екотуризм» почало набирати популярності ще з кінця 1980-х років і стало однією зі сфер індустрії подорожей, що найшвидше зростають. Щороку кількість туристів, яких цікавлять так звані еко-тури, збільшується на 10-15%. Причому люди не просто милуються природою, а й цінують її, прагнуть дізнатися більше про місцевість, де перебувають [24].

На сьогоднішній день заповідники і природні національні парки є найбільш дієвими природоохоронними формуваннями, які виступають центрами екологічної просвіти та екологічного виховання населення, зокрема у екотуристичній сфері.

У наш час даний напрямок діяльності набуває пріоритетності, оскільки антропогенний прес на природу та її ресурси сягає небувалих масштабів. Територія НПП "Подільські Товари" охоплює 196 населених пунктів. А коли врахувати туристичний рух, то ще з більшою очевидністю постає значимість еколого-просвітницької та виховної роботи. Це спонукає до пошуків нових форм і підходів для реалізації еколого-освітньої та еколого-виховної роботи у світлі вимог Конституції України (ст. 50,66) та чинного природоохоронного законодавства [12].

Мета роботи полягає у тому щоб визначити роль та потенціал екотуризму в Бакоті як чинника сталого розвитку регіону, проаналізувати сучасний стан туристичного використання території, виявити основні проблеми та запропонувати практичні рекомендації щодо збалансованого розвитку екотуризму з урахуванням природоохоронних, соціальних та економічних аспектів.

Для досягнення мети кваліфікаційної роботи ставляться такі завдання:

1. Проаналізувати теоретичні засади екотуризму та його роль у сталому розвитку .
2. Охарактеризувати туристично-рекреаційний потенціал рекреаційної ділянки «Давня Бакота» та соціально-економічний вплив туризму на розвиток місцевої Староушицької громади.
3. Проаналізувати опитування відвідувачів Бакоти.
4. Розробити практичні рекомендації щодо вирішення виявлених проблем на засадах екологічної відповідальності.

Об'єкт дослідження . Екотуристичний потенціал та природно-рекреаційні ресурси рекреаційної ділянки «Давня Бакота».

Предмет дослідження. Процеси формування, розвитку та впливу екотуризму в Бакоті на соціально-економічний та екологічний стан регіону.

Методи дослідження :

1. Аналіз літератури для вивчення теоретичних засад екотуризму, концепції сталого розвитку та узагальнення наукових підходів до дослідження екотуризму .
2. Описовий метод - для характеристики природно-ресурсного, туристично-рекреаційного потенціалу території Бакоти.
3. Аналіз статистичних даних для опрацювання даних щодо інфраструктури та соціально-економічних показників регіону.
4. Аналіз соціологічного опитування відвідувачів Бакоти .
5. Метод узагальнення та прогнозування — для визначення перспектив розвитку екотуризму та формування практичних рекомендацій щодо його збалансованого розвитку.

Очікувані результати дослідження:

1. Узагальнення теоретичних засад екотуризму та обґрунтування його ролі у сталому розвитку регіону.

2. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційної ділянки «Давня Бакота» та соціально-економічний вплив туризму на розвиток місцевої Староушицької громади.
3. Аналіз соціологічного опитування відвідувачів Бакоти.
4. Розроблення практичних рекомендацій щодо збалансованого розвитку екотуризму на рекреаційній ділянці «Давня Бакота» на засадах сталого розвитку.

Практична значення : Отримані результати можуть бути використані Староушицькою ОТГ для розробки стратегії розвитку громади , Хмельницькою ОДА при створенні обласних туристичних маршрутів та для наукового відділу НПП « Подільські Товтри».

Структура роботи – дипломна робота викладена на 65-и сторінках основного друкованого тексту та складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, додатку, списку використаних джерел, що містять 26 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Сутність та принципи екотуризму в контексті парадигми сталого розвитку

Термін «екологічний туризм» було запропоновано у 1980 році Гектором Цебалос-Ласкурейном. Екотуризм – це подорож у відносно незаймані куточки природи для вивчення, спостереження та отримання радості від спілкування з природою, а також вивчення культурних цінностей і стародавніх, і сучасних, які існують на цій території. Запропонований термін відбиває ідею гармонії і гармонізації рекреації та екології і тому отримав популярність[8].

Ільїна О.В. дає таке визначення екологічного туризму – це складова рекреаційної діяльності, за якої негативний вплив на природне середовище, його компоненти є мінімальним. Туризм екологічний передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища й рекреаційної інфраструктури, що передбачає відвідування природоохоронних територій (національних природних парків, заповідників, заповідних урочищ, пам'яток природи, дендрологічних, ботанічних, зоологічних садів, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва тощо) з метою ознайомлення з природою даного краю, методами й формами охорони природи, пропаганди цих методів і боротьби з негативним впливом діяльності людини на природу [13].

За визначенням Смаля Й.В., екологічний туризм – це вид активного відпочинку в межах відносно недоторканих і природоохоронних територіях, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними й спортивно-оздоровчими функціями акцентується увага на зв'язках між природним і соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску, набуваються навички гармонійних стосунків між людиною і природою, формується ресурсозберігаючий стереотип поведінки на рівні особистості [13].

На Всесвітньому екотуристичному саміті у травні 2002 року була прийнята Квебекська декларація з екотуризму, яка містить рекомендації з розвитку екологічного туризму в різних країнах. На саміті було досягнуто домовленості відносно тлумачення терміна "екотуризм", адже відсутність чіткого визначення поняття призводить до знецінення концепції цього виду діяльності і до неможливості отримувати точні статистичні дані з розвитку екотуризму. Декларація вказує, що поняття "екотуризм" застосовується тільки відносно тих видів туризму, які спрямовані на політичну і фінансову підтримку махисту навколишнього середовища, визнання й повагу місцевого та корінного співтовариств, культурну і природоохоронну освіту туристів. Концепцію екотуризму можна розглядати у вигляді таких базових принципів (рис 1.1.1.) [20].

Рис. 1.1.1. Базові принципи екотуризму

Основні принципи екотуризму за Вестерном :

- Подорожі в природу, причому головний зміст таких подорожей – знайомство з живою природою, а також із місцевими звичаями та культурою.
- Зведення до мінімуму негативних наслідків екологічного і соціально-культурного характеру, підтримка соціальної стійкості середовища.
- Сприяння охороні природи і місцевого соціокультурного середовища.
- Екологічна-освіта.
- Участь місцевих жителів і отримання ними доходів від туристичної діяльності, що створює для них економічні стимули до охорони природи.
- Економічна ефективність і внесок у стійкий розвиток відвідуваних територій [20].

Основним завданням екотуризму є екологічна освіта, підвищення культури взаємовідносин людини з природою, формування етичних норм поведінки в природному середовищі, виховання почуття великої відповідальності за долю природи та її окремих елементів, а також відновлення духовних та фізичних сил людини, забезпечення повноцінного відпочинку в умовах звичного природного середовища [26].

Отже, об'єктами екологічного туризму можуть бути як природні, так і історико-культурні пам'ятки, природоохоронні території, місця компактного проживання етнічних груп населення, що зберегли власні звичаї та традиції, тим самим зацікавлюючи рекреантів з інших регіонів та країн.

Функції екотуризму. Виділяють наступні функції екотуризму:

- збагачення туристів життєво важливими екологічними знаннями;

- емоційне оздоровлення, позбавлення від "міського" стресу;
- соціалізація світогляду туристів шляхом формування їхньої екологічної культури;
- формування толерантного відношення до незнайомих культур та етносів, до їхнього способу життя та традицій, адаптованих до середовища проживання;
- створення нових робочих місць для місцевого населення;
- стимулювання традиційних форм природокористування, виробництва екологічно чистих продуктів харчування;
- ріст інвестицій як і в інфраструктуру та сервіс, так і в охорону природи;
- ріст благоустрою місцевого населення та розвиток спеціальної освіти, скерованої на набуття туристичних та природоохоронних професій [26].

Все різноманіття видів екотуризму доцільно поділити на 2 основні види:

1) *екотуризм в межах природоохоронних територій та акваторій* – розробка та проведення таких турів є класичним напрямком в екотуризмі, а відповідні тури відносяться до екотурів у вузькому значенні даного терміну, їх можна віднести до «австрійської» моделі екотуризму;

2) *екотуризм поза межами природоохоронних територій (акваторій)* - до цього типу турів відносять дуже широкий спектр видів екологічно орієнтованого туризму, починаючи від агротуризму і закінчуючи круїзом на комфортабельному лайнері. Цю групу екотурів ідентифікують з "німецькою" або "західноєвропейською" моделлю [26].

Виділяють три основних типи екотуризму:

1) *класичний природний*, головним об'єктом якого є дика природа, що практично не відчула антропогенного впливу;

2) *рекреаційний*, головним об'єктом якого є території, видозмінені людиною, проте відносно екологічно прийнятні для рекреації та туризму;

3) *соціально-культурний*, суть якого полягає у знайомстві та вивченні, проте без будь-якого втручання, культури, звичаїв, способу життя, вірувань, особливостей взаємодії з довколишнім середовищем різних народів, що заселяють ту чи іншу територію [26].

Тепер багато туристів під час відпустки охоче поєднують двотижневі «пляжні» програми з короткими суто екологічними екскурсіями. Вони, хоча і надають перевагу вельми комфортабельному відпочинку, проте в екологічно сприятливих умовах, стимулюючи власників готелів та владу курортів турбуватися про охорону довкілля, втілювати в індустрію туризму екологічні технології [26].

В Україні екологічний туризм успішно розвивається поки що в межах окремих природних територій, до яких відносяться, в першу чергу, заповідники та національні парки. В окремих національних парках екологічний туризм став одним з основних напрямів їхньої діяльності, приносячи при цьому певний прибуток в місцевий бюджет. Цей процес призвів до того, що особливі природоохоронні території стали однією із організаційних форм охорони природних та культурних ландшафтів України. Проте такі форми діяльності здебільшого характерні для окремих природоохоронних територій «старожилів» даної діяльності, як Карпатський та Шацький національні парки, що функціонують понад 15 років та вдало поєднують наукові, природоохоронні та рекреаційно-туристичні види діяльності [26].

1.2 Роль природно-заповідного фонду у формуванні регіонального турпродукту

Природно-заповідний фонд України – це "золотий запас" української природи, фонд, у якому зібрані найцінніші природні скарби: ліси і степи, болота і гори, скелі і печери, ріки і моря, заплави і навіть пустеля [14].

Тут найкраще збережені природні екосистеми та різноманіття флори і фауни, а також колекції рослин і тварин, зібрані в садах і парках.[14]

Згідно з базовим Законом у сфері заповідної справи "Про природно-заповідний фонд України", природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища, які охороняються як національне надбання. Цей фонд є складовою частиною світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною [14].

Території та об'єкти природно-заповідного фонду України класифікуються за одинадцятьма категоріями:

- сім природного походження – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи і заповідні урочища
- та чотири рукотворні (штучного походження) – ботанічні сади, зоологічні парки, дендрологічні парки; і парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [14].

Існують вирази стосовно заповідних територій та об'єктів – "загальнодержавного" чи "місцевого значення". Насправді це стосується рівня ухвалення рішення стосовно їх створення, управління і фінансування заходів зі збереження цих територій, а не їх значення для Природи в цілому [14].

Території та об'єкти природно-заповідного фонду потребують належної уваги, охорони і збереження, встановлення певних правил стосовно їх управління, спеціального режиму охорони та використання, з урахуванням їх категорії, класифікації та цільового призначення – зазвичай ці "правила" викладені в рішеннях стосовно створення таких територій та об'єктів, в положеннях про них або в їхніх проєктах організації території [14].

Для управління природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, ботанічними садами, дендрологічними та зоологічними парками загальнодержавного значення, а також регіональними ландшафтними парками створюються спеціальні адміністрації [14].

Охороною і збереженням територій та об'єктів інших категорій природно-заповідного фонду, як правило, опікуються землевласники і землекористувачі на землях, де вони розташовані. Згідно з даними Державного кадастру природно-заповідного фонду, на початку 2021 року нараховувалося 8633 території та об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 4,1 млн га, що становило 6,8 % площі країни, а також морський заказник "Філофорне поле Зернова" площею 402,5 тис. га, а у складі природно-заповідного фонду було 5 біосферних заповідників, 19 природних заповідників, 53 національних природних парки, 85 регіональних ландшафтних парків, 3398 заказників, 3580 пам'яток природи, 802 заповідних урочища, 28 ботсадів, 13 зоопарків, 62 дендропарки та 588 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва [14].

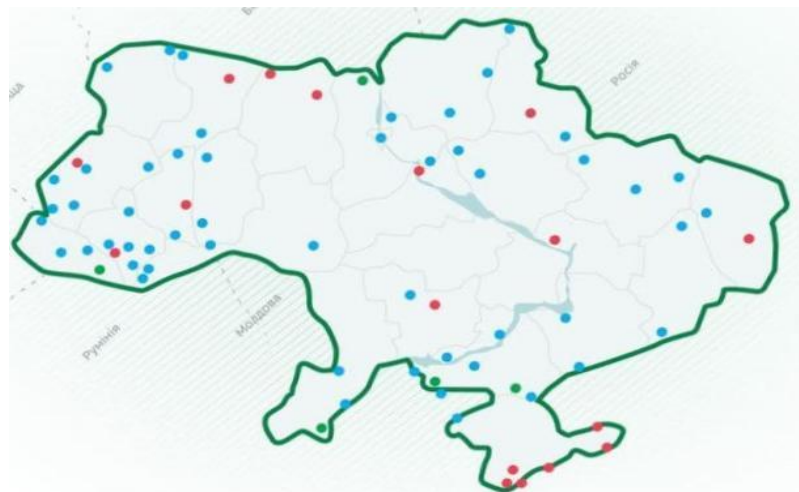

Рис. 1.2.1. парки і заповідники України

53 Національні природні парки

19 Природних заповідників

5 Біосферних заповідників [14].

Об'єкти природно-заповідного фонду мають різне призначення. Якщо головна функція природних і біосферних заповідників - зберегти ландшафтне та біорізноманіття, то на національні природні (НПП) і регіональні ландшафтні парки (РЛП) покладено кілька функцій: природоохоронна, рекреаційна, еколого-освітня та інші .[20]

На основі даних Міністерства екології та природних ресурсів України було проведено аналіз динаміки кількості об'єктів природно-заповідного фонду України у розрізі років, спостерігається тенденція збільшення природоохоронних територій (рис. 1.2.2) [20].

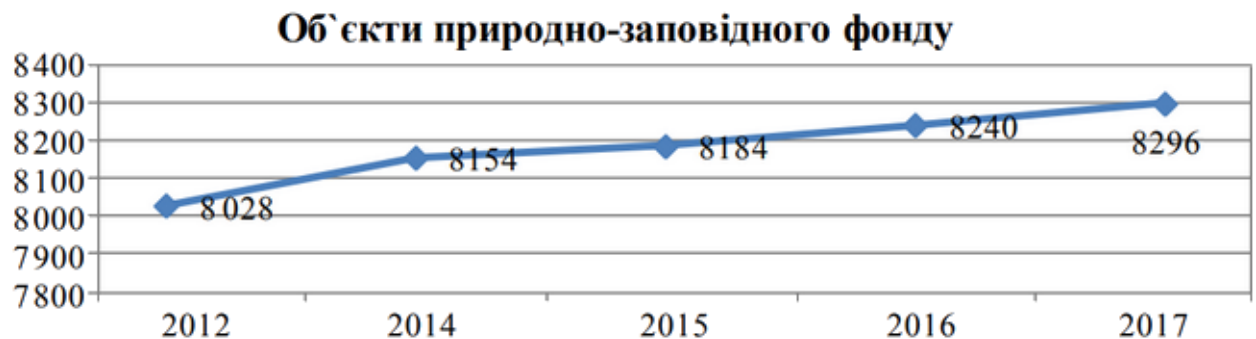

Рис. 1.2.2. Динаміка об'єктів ПЗФ в період 2012-2017 рр.

Найбільш розповсюдженим підходом до планування розвитку туризму в межах природоохоронних територій у світі є планування в інтересах окремих природоохоронних установ різних типів, інтегроване до системи регіонального та національного планування. Зважаючи на ту роль і значення, що посідають природні території у реалізації національних, регіональних і місцевих завдань у частині забезпечення сталого розвитку, надзвичайно важливим є розуміння того, що планування для окремих природоохоронних територій повинне відбуватись виключно в рамках планування на різних ієрархічних рівнях. Надзвичайно важливим є те, щоб плани розвитку природоохоронної території розроблялись у контексті національної та регіональних стратегій охорони довкілля та розвитку туризму, відповідних програмних документів [20].

Рекреаційно-туристська діяльність в межах природоохоронних територій повинна здійснюватися у напрямку сталого розвитку, концепція якого включає три основні складові: економічну, соціальну та екологічну.

- *Економічна концепція* передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, використання екологічних, природо-, ресурсо- та енергоощадних технологій, а також відповідних форм капіталу (природного та штучного).

- *Соціальна концепція* орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми.

- *Екологічна концепція* спрямовується на збереження цілісності природних систем [20].

Сталий (екологічно збалансований) розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду повинен забезпечуватися за наступних умов:

- впровадження науково обґрунтованих, сучасних методів управління природними ресурсами, що базуються на екосистемному підході;

- підтримання і відновлення традиційних, природоощадних технологій природокористування, впровадження нових, екологічно безпечних видів господарської діяльності, насамперед соціально зорієнтованих, а також екологізації місцевої економічної діяльності;

- природоохоронні технології повинні спрямовуватися на підвищення природної стабільності та стійкості екосистем;

- рекреаційну та оздоровчу діяльність треба здійснювати на підставі аналізу інвестиційних можливостей конкретних заповідних територій, розвитку обсягів та асортименту наявних платних послуг, поліпшення їх якості;

- потрібно розробляти та впроваджувати правові механізми інвестування економічного розвитку природоохоронних установ,

врахування інтересів природно-заповідного фонду в бюджетному процесі та суспільно-економічному плануванні регіонів, їх впливу на процес прийняття рішень у цих сферах [20].

Основними стратегічними цілями розвитку сфери туризму з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку України на період до 2026 року є:

- створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах системної маркетингової діяльності, спрямованої на чітке позиціювання різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів;

- забезпечення ефективного і комплексного (економічного, соціального, екологічного та інноваційного) використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу шляхом розв'язання проблеми рекреаційного природокористування й охорони навколишнього природного середовища та удосконалення територіальної структури сфери туризму та курортів з метою розвитку туристичних територій, брендингу територій;

- системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення;

- удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів під час провадження ярмаркової, фестивальної та виставкової діяльності;

- забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації організаційно-економічної структури діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу

у сфері туризму і розроблення національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів;

- організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу та обслуговування, інших професій сфери туризму та курортів [20].

Отже, можемо зробити висновок з наведеного вище, що природно-заповідний фонд, а точніше наявність природоохоронних територій таких як національні природні парки та інші, наявність брендингу, екологічні стежки, науково пізнавальні екскурсії з працівниками, це все є ланки, які впливають на регіональний турпродукт. Наприклад рекреаційна ділянка «Давня Бакота» що розташована на території НПП «Подільські Товтри» на Хмельниччині є надзвичайно популярною серед туристів і на території унікальний геологічний феномен товтрової гряди та дністровських каньйонів є ключовим маркетинговим інструментом для залучення туристів, який не має аналогів.

1.3. Світовий досвід розвитку екотуризму на територіях з природоохоронним статусом

Більшість країн світу не лише володіють значним природно-ресурсним потенціалом, а й проводять активну політику у сфері планування, регулювання, підтримки, просування та моніторингу екологічного туризму на природоохоронних територіях. При цьому вони спираються на міжнародні рекомендації та принципи сталого розвитку[18].

Аналізуючи історію становлення екологічного туризму в країнах Західної Європи, варто зазначити, що перші охоронювані території виникли ще в добу Середньовіччя. Так, одним із найдавніших прикладів є лісовий масив Нью-Форест у Південній Англії, який у 1079 році король Вільгельм I проголосив заповідними мисливськими угіддями. Водночас у сучасному науковому розумінні природоохоронні території почали формуватися значно пізніше [18].

На початку XX століття в Європі зросло усвідомлення необхідності створення резерватів для охорони дикої природи. Саме тоді, у 1909 році, у

Швеції були засновані перші національні парки – «Сарек» та «СтураШьофаллет». У міжвоєнний період подібні території почали з'являтися і в інших країнах – Польщі, Чехословаччині, Італії, Ісландії, Болгарії та Румунії [18].

Після Другої світової війни процес охорони дикої природи значно активізувався. Велику роль у цьому відіграли, з одного боку, колосальні екологічні збитки, завдані війною, а з іншого - загальне погіршення екологічної ситуації на континенті. У цей період почалося формування більш системного підходу до розвитку природоохоронних територій, що стало одним із ключових напрямів європейської політики у сфері довкілля.

Водночас специфіка становлення системи охорони природи у Західній Європі полягала в тому, що вона розвивалася на тлі майже повністю освоєного та густонаселеного ландшафту. Це визначило низку особливостей, таких як територіальна розрізненість природоохоронних об'єктів; наявність антропогенно трансформованих екосистем (виробничих і напівприродних), що поєднуються з природними комплексами; відносно невеликі розміри охоронюваних територій у порівнянні з аналогічними об'єктами на інших континентах [18].

Таким чином, історичний розвиток природоохоронних територій у Західній Європі засвідчує, що екологічний туризм формується не лише як вид рекреаційної діяльності, а й як важливий інструмент збереження природного та культурного середовища, особливо в умовах високого рівня антропогенного освоєння територій [18].

Європейське агентство з навколишнього середовища в межах діяльності Європейської мережі екологічної інформації та спостережень (Eionet) оприлюднило узагальнені дані щодо природоохоронних територій країн Європи. Згідно з новою статистикою, на території 52 держав Західної Європи функціонує понад 120 тисяч природоохоронних об'єктів різних категорій, загальна площа яких становить близько 21 % від загальної площі континенту.

Ці території охоплюють 11 біогеографічних регіонів – від арктичних пустель і бореальних хвойних лісів до посушливих степових зон. Їхні розміри суттєво відрізняються: якщо деякі мають локальний характер, то найбільші сягають площі понад 97 млн га (як, наприклад, у Гренландії) [18].

За кількістю природоохоронних територій різних категорій лідирують такі європейські країни, як Німеччина, Велика Британія, Австрія, Іспанія, Італія, Швеція, Швейцарія, Норвегія, Польща, Франція, Фінляндія, Нідерланди та Данія. Водночас спостерігається зростання інтересу до екотуризму: найбільш відвідуваними серед європейських екооб'єктів визначено 49 природоохоронних територій, розташованих у Німеччині, Великій Британії, Австрії, Фінляндії, Швеції та Норвегії [18].

Ці дані свідчать, що екологічний туризм у Західній Європі набуває значного поширення, а природоохоронні території стають не лише важливим інструментом охорони природи, а й привабливими туристичними DESTINATIONAMI. Досвід країн-лідерів демонструє можливість гармонійного поєднання охорони біорізноманіття з розвитком туристичної інфраструктури, що відповідає принципам сталого розвитку та забезпечує економічну вигоду для регіонів [18].

У таблиці 1 подано приклади окремих природоохоронних територій, які користуються найбільшою популярністю серед європейських екотуристів.

Таблиця 1.3.1.

Рейтинг природоохоронних територій країн Західної Європи, що мають найбільше значення для розвитку та організації екологічного туризму

Країна	Назва природоохоронної території	Основні напрями екологічного туризму
Німеччина	Національний парк «Міоріц» (National Park Müritz)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пляжно-купальний відпочинок; водні прогулянки на каное; велосипедні маршрути; пішохідні походи. Науково-пізнавальний: фотосафари; еколого-географічні тури для екопросвіти туристів. Пасивно-рекреаційний: риболовля; збирання грибів.
Велика Британія	Національний парк «Йоркшир-Дейлз» (Yorkshire Dales National Park)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні маршрути; залізничні тури; велосипедні та кінні прогулянки; сплави на байдарках і каное; каякінг; віндсерфінг; яхтинг; пляжний відпочинок. Науково-пізнавальний: історико-археологічні, еколого-культурні та етнографічні тури; спостереження за флорою і фауною. Пасивно-рекреаційний: гастрономічні тури.
Австрія	Національний парк «Гезойзе» (National Park Gesäuse)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні маршрути; скелелазіння; рафтинг; каньйонінг; сплави на каное та байдарках; кінні прогулянки; спелеотуризм; лижні походи; прогулянки на снігоступах; катання на санях. Науково-пізнавальний: спостереження за флорою і фауною; еколого-географічні тури. Пасивно-рекреаційний: риболовля; збирання грибів; кемпінг.
Фінляндія	Національний парк «Нууксіо» (Nuukсион kansallispuisto)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні маршрути; скелелазіння; льодолазіння; лижні походи; сплави на каное; катання на ковзанах; пляжний відпочинок; кінні та велосипедні прогулянки. Науково-пізнавальний: бердвотчинг (спостереження за птахами); спостереження за флорою і фауною; еколого-географічні та культурні тури. Пасивно-рекреаційний: риболовля; збирання ягід і грибів.
Швеція	Національний парк «Абіско» (Abisko National Park)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні походи; прогулянки на снігоступах і снігоходах; катання на собачих упряжках; лижні маршрути. Науково-пізнавальний: спостереження за флорою і фауною; еколого-географічні та культурні тури.
Норвегія	Національний парк «Йотунхеймен» (Jotunheimen National Park)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні походи; альпінізм; рафтинг; велосипедні маршрути; прогулянки на снігоступах; лижні та сноуборд-маршрути; катання на собачих упряжках; кінні прогулянки; поїздки на санях. Науково-пізнавальний: спостереження за флорою і фауною; еколого-географічні тури.

У цілому для природоохоронних територій країн Західної Європи найбільш поширеними напрямками екологічного туризму залишаються:

- еколого-географічні та еколого-культурні тури з метою екопросвіти населення (близько 50 % від загального обсягу);
- пішохідні, велосипедні та лижні маршрути (30 %);
- водні види відпочинку – прогулянки на човнах, каное, каяках (20 %);
- бердвотчинг (спостереження за птахами) (10 %);
- кемпінг та риболовля (4 %).

Серед перелічених країн особливо варто виокремити Німеччину, яка стала одним із перших державних утворень Європи, де було акцентовано увагу громадськості на важливості охорони природи та дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Витоки німецького екотуризму пов'язують із королівським озером (Königssee), що розташоване на території національного парку «Берхтесгаден». Це мальовниче гірське озеро здавна приваблювало мандрівників своєю чистотою та унікальними краєвидами [18].

Сьогодні воно є однією з найпопулярніших туристичних локацій країни. Особливість полягає в тому, що пересування по озеру відбувається майже

безшумно: відвідувачам пропонують човни з електродвигунами, що дозволяє зберегти спокій дикої флори і фауни. Завдяки цьому туристична активність не створює суттєвого екологічного навантаження, попри великий потік відвідувачів [18].

На сучасному етапі екотуризм у Німеччині перетворюється на одну з провідних галузей економіки, поєднуючи соціальні та економічні вигоди із принципами сталого розвитку. Наприклад, компанія Deutsche Bahn реалізує програму «Маршрут – природа», яка охоплює 17 заповідників та національних парків, де організовуються пішохідні та велосипедні маршрути для туристів. Важливим інноваційним кроком стало також створення туристичної марки Viabono, ініційованої федеральним відомством з охорони довкілля спільно з федеральним міністерством. Це добровільне об'єднання готелів, кемпінгів, приватних квартир, ресторанів та туристичних громад, яке спрямоване на розвиток екологічно відповідального туризму та збереження природних ресурсів [18].

Загалом Німеччину можна вважати однією з небагатьох країн світу, де охорона природи, екопросвіта та сталий туризм не лише активно пропагуються на державному рівні, а й знаходять відображення у конкретних програмах і практиках. Це робить країну прикладом успішного поєднання екологічних та економічних інтересів у сфері туризму [18].

Екотуризм в Австрії можна розглянути на прикладі національного парку «Гезойзе», який сьогодні бере активну участь у численних міжнародних природоохоронних програмах та екологічних проєктах.

Особливо цінним із точки зору розвитку екологічного туризму є впровадження освітніх ініціатив для школярів і студентів. Заняття проводяться на відкритому повітрі та передбачають тісний діалог між учасниками і кваліфікованими працівниками парку. У процесі навчання активно застосовуються інтерактивні й ігрові методи, що сприяють кращому розумінню концепції національного парку та формуванню екологічної свідомості молоді [18].

Яскравим прикладом є програма «Подорож у мікрокосм» (Journey into the Microcosm), яка дозволяє зануритися у дивовижний світ водних і ґрунтових організмів під керівництвом досвідчених інструкторів.

На території парку «Гезойзе» популярним видом активного відпочинку є альпінізм – тут створено цілу серію маршрутів для фристайлових сходжень різного рівня складності. Більш ніж 50 % площі парку займають ліси, що робить його ідеальним для пішохідного туризму серед первозданної природи. Крім того, тут облаштовано веломаршрути, а річка Енс приваблює любителів водного туризму – сплавів на байдарках і каное. У зимовий період відвідувачі можуть кататися на лижах та зупинятися у традиційних теплих альпійських хатинах [18].

Не менш цікавим є й досвід Фінляндії, яка посіла перше місце у рейтингу Глобального індексу подорожей дикою природою. На території країни функціонує 17 заповідників і 39 національних парків, більшість із яких реалізують концепцію сталого екологічного розвитку. Серед найбільш відомих об'єктів варто назвати національні парки «Нууксіо», «Теійо», «Реповесі» та парк імені Урхо Кекконена [18].

У цих природоохоронних зонах облаштовані численні пішохідні та велосипедні маршрути, протяжність яких сягає кількох десятків і навіть сотень кілометрів. У літній сезон туристам пропонуються риболовля (за спеціальними правилами), а також водні мандрівки на каное та веслових човнах. Взимку відвідувачі можуть обирати між катанням на лижах по обладнаних трасах або прогулянками на снігоступах [18].

Таким чином, досвід Австрії та Фінляндії демонструє різні моделі розвитку екотуризму: від освітніх програм і активних видів відпочинку до системного впровадження концепції сталого природокористування на рівні всієї країни. Це підтверджує, що екологічний туризм стає не лише сферою відпочинку, а й важливим інструментом екопросвіти та збереження біорізноманіття [18].

Особливої уваги заслуговує Швеція – перша країна Західної Європи, яка ще у 2002 році запровадила систему екологічної сертифікації Nature's Best. Цей стандарт нині відомий далеко за межами Швеції та вважається одним із найбільш авторитетних прикладів практичного впровадження принципів сталого розвитку у сфері екологічного туризму. Наявність сертифіката виступає гарантією дотримання базових вимог екотуризму, а також своєрідним «знаком якості», який підтверджує екологічну відповідальність туристичного продукту. Важливо підкреслити, що бронюючи подорож у туроператорів, сертифікованих Nature's Best, туристи можуть бути впевнені: діяльність здійснюється за суворим кодексом поведінки та передбачає реальний внесок у захист довкілля в регіонах проведення туру [18].

З кожним роком Швеція стає дедалі привабливішою для екотуристів. Так, провінції Верmland і Вестманланд користуються популярністю серед прихильників рибальства, пішохідних маршрутів, сплавів річками та велотуризму. У Лапландії відомим є маршрут «Королівська стежка» протяжністю 425 км, що приваблює туристів для багатоденних піших подорожей. Тут також активно розвивається велотуризм, а в зимовий період поширені катання на лижах та поїздки в оленячих упряжках [18].

Швеція відзначається надзвичайно багатою системою природоохоронних територій. На її території функціонує 30 національних парків, понад 4000 заповідників, близько 7000 охоронюваних ділянок лісових біотопів і приблизно 107 інших об'єктів охорони середовища існування, більшість з яких активно залучені до розвитку екологічного туризму [18].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що концепція розвитку екологічного туризму в країнах Західної Європи має надзвичайно перспективний характер. Це пояснюється кількома ключовими чинниками:

- висока природна привабливість регіону, що обумовлена різноманітністю кліматичних умов, складним і контрастним рельєфом, багатством водних ресурсів та належністю країн до різних природних зон, що зумовлює різноманітність флори і фауни [18].

– історична багатшаровість розвитку європейських країн, унаслідок чого багато природоохоронних територій поєднують у собі не лише унікальні природні комплекси, а й об'єкти історико-культурної спадщини, що підвищує їхню цінність і туристичну привабливість.

Отже, Західна Європа демонструє приклад комплексного підходу до екологічного туризму, який поєднує збереження природи, культурної спадщини та сталий розвиток туристичної індустрії. Аналізуючи регіон Північної Америки, слід підкреслити, що, спираючись на систему туристсько-рекреаційного районування Benidickson J. У туристичному відношенні виділяються не всі країни континенту, а насамперед США та Канада. Рівень розвитку туризму в цих державах є досить високим завдяки сукупності чинників:

- Сприятливим природним умовам (особливо у США), значним рекреаційним ресурсам, високим темпам економічного розвитку та достатньо високому рівню доходів населення.

На території США та Канади виокремлюється велика кількість рекреаційних зон, проте найбільше значення для розвитку екологічного туризму мають різні категорії природоохоронних територій:

- національні парки,
- спеціалізовані природні парки,
- зони відпочинку різного рівня підпорядкування,
- заповідники,
- національні морські узбережжя

Більшість із цих природоохоронних територій здобули світову відомість і користуються популярністю не лише серед місцевих жителів, а й серед туристів із багатьох країн світу. Це зумовлено їхньою унікальною природною привабливістю, різноманіттям форм рельєфу, збереженим біорізноманіттям і розвиненою інфраструктурою, що забезпечує комфортне перебування туристів[18].

Таблиця 1.3.2.

Основні напрямки екологічного туризму США та Канади.

Країна	Назва природоохоронної території	Основні напрями екологічного туризму
США	Національний парк «Йеллоустоун» (Yellowstone National Park)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні маршрути; лижні прогулянки; подорожі на снігоступах; катання на снігоходах; водні прогулянки на безмоторних човнах; велосипедні маршрути; кінні прогулянки. Науково-пізнавальний: спостереження за флорою і фауною; фотосафари; еколого-географічні тури. Пасивно-рекреаційний: риболовля; кемпінг.
	Природний резерват «Арбор Хіллз» (Arbor Hills Nature Preserve)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні маршрути; велосипедні прогулянки; водні прогулянки на безмоторних човнах. Науково-пізнавальний: бердвотчинг; спостереження за флорою і фауною; еколого-географічні тури. Пасивно-рекреаційний: кемпінг.
Канада	Національний парк «Райдінг-Маунтін» (Riding Mountain National Park)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні маршрути; велосипедні прогулянки; кінні прогулянки; лижні подорожі; прогулянки на снігоступах; катання на снігоходах. Науково-пізнавальний: спостереження за флорою і фауною; еколого-географічні тури; еколого-етнографічні та культурні подорожі. Пасивно-рекреаційний: кемпінг; риболовля.
	Природний резерват «Лорантіди» (Laurentides Wildlife Reserve)	Активно-рекреаційний (оздоровчий): пішохідні маршрути; лижні прогулянки; кінні подорожі; рафтинг; велосипедні тури. Науково-пізнавальний: спостереження за флорою і фауною; еколого-географічні тури; гідрологічні маршрути. Пасивно-рекреаційний: кемпінг; риболовля.

На сьогодні у США налічується близько 1 500 природоохоронних територій, загальна площа яких перевищує 104 млн га. Серед них особливе місце займають: 394 природні резервати, 70 пам'яток природи, 451 заповідник і 176 національних парків. Саме мережа національних парків США є основою розвитку екологічного туризму в країні та головним інструментом збереження природної та культурної спадщини. Майже всі категорії природоохоронних територій активно впроваджують концепцію екологічного туризму й користуються високим попитом серед відвідувачів [18].

Яскравим прикладом можна назвати Йеллоустоунський національний парк (Yellowstone National Park), який вважається першим у світі національним парком. Його було засновано ще у 1872 році, і він став символом зародження глобальної практики організації охоронюваних територій та розвитку екотуризму. У свою чергу, Канада є однією з найбільших за площею країн світу, що володіє унікальними, але ще не повністю освоєними рекреаційними ресурсами. Значна частина її територій залишається майже недоторканою, за винятком районів із високою концентрацією населення, зокрема Приозерного краю. При цьому природоохоронні зони Канади займають близько 40 % усієї площі країни, що свідчить про масштабність зусиль у сфері охорони довкілля [18].

Привабливість США та Канади для розвитку екотуризму визначається низкою чинників:

- величезні простори з унікальними ландшафтами та недоторканими територіями;
- розгалужена система охоронюваних територій, що включає об'єкти історичної спадщини, природні комплекси, пам'ятки, внесені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО, морські заповідні зони, репрезентативні екосистеми та біосферні резервати.

У рейтингу найбільш відвідуваних територій США і Канади лідирують 22 природоохоронні об'єкти, які користуються особливою популярністю серед екотуристів, як можна побачити у таблиці 2.

Досвід розвитку екологічного туризму в США та Канаді здебільшого зосереджується навколо таких видів діяльності :

- спостереження за природними та культурними об'єктами: айсбергами, північним саявом, унікальною флорою та фауною, а також середовищем проживання корінних народів; фототуризм;
- пішохідні та альпіністські експедиції: скелелазіння, велосипедні маршрути, сухопутні сафарі;
- водний туризм: гребля на каное, морський і річковий каякінг, рафтинг, вітрильний спорт, дайвінг, експедиційні круїзи вздовж узбережжя, спортивна та аматорська риболовля;
- зимові види екотуризму: катання на лижах, подорожі у собачих упряжках, прогулянки на снігоступах, льодолазіння, зимові походи.

Таким чином, США та Канада демонструють успішне поєднання охорони довкілля з активним розвитком екологічного туризму, перетворюючи свої природні ресурси на потужний фактор сталого соціально-економічного розвитку та міжнародної туристичної привабливості[18].

Отже, можна зробити висновок, що Європа та Північна Америка є найбільш перспективними регіонами для подальшого розвитку екологічного

туризму. Висока значущість і перспективність цього напрямку мають оцінюватися не лише науковцями, а й державними органами влади.

Ретельно продумані та професійно реалізовані стратегії розвитку екотуризму на природоохоронних територіях здатні:

- приваблювати іноземних туристів,
- вирішувати соціально-економічні проблеми регіонів,
- сприяти збереженню унікальних природних комплексів і культурної спадщини країн.

Таким чином, екологічний туризм виступає важливим інструментом сталого розвитку, що поєднує економічні вигоди, охорону довкілля та підвищення рівня екологічної свідомості суспільства.

РОЗДІЛ 2

МАТЕРІАЛ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Загальна характеристика розташування Хмельницького регіону

Історико-культурні надбання, географічні та кліматичні умови забезпечують чудові умови для розвитку туризму на Хмельниччині.

Хмельницька область знаходиться на плато Подільської височини, яка тягнеться із заходу на схід вздовж одних із найбільших рік України – Дністра та Південного Бугу, область розташована на Поділлі та Південно-Східній Волині. Клімат помірно-континентальний, таким його роблять понад 3 тисячі річок загальною довжиною 2367 км, а ще 55 водосховищ і 2 тисячі ставків. Хмельниччина займає третє місце в Україні – після Криму і Карпат – за розмаїттям флори, нараховуючи понад 1700 видів рослин, з яких 116 занесені до Червоної книги України. І наразі понад 15% площі області – а це один із найкращих в Україні показників – належать до природно-заповідного фонду.

Надра Хмельниччини багаті на нерудні корисні копалини. У Хмельницькій області – єдиній в Україні – розвідані багатющі родовища сапонітових глин. Однак найбільш відомі її підземні моря – 12 потужних родовищ різноманітних мінеральних та столових вод, найпопулярніша з яких «Збручанська» – аналог трускавецької «Нафтусі» [22].

В області є 2 Національних природних парки «Подільські Товтри» (найбільший парк у Європі) та «Мале Полісся».

Крім того, на Хмельниччині багато ботанічних пам'яток природи, зокрема Святе озеро на території Ізяславського району, геологічних пам'яток – печера «Атлантида» у с. Завалля Кам'янець-Подільського району, Бакотський скельний монастир [22].

Із ландшафтними і гідрологічними заказниками поєднується 2442 пам'ятки історії, 105 археології і 205 архітектури, 1104 рекомендованих до

прийняття під охорону ЗУ «Про охорону культурної спадщини», 463 пам'ятки мистецтва [22].

Багата Хмельницька область на традиції. На теренах області панує різноманіття звичаїв, обрядів і промислів характерних для Поділля і Південно – східної Волині [22].

Починаючи із 16 ст. Подільський край був «Меккою» гончарного мистецтва, а із 18 ст. ще й обробки каменю. На початок 19 ст. на теренах області сформувалися три великих гончарних центра: Адамівка – Зіньків, Смотрич та Заміхів та існувало безліч малих локацій виготовлення кераміки.

Своєрідністю відрізнялося декоративне мистецтво, яке у спадок нам залишило два характерних типа розписів: Самчиківський та Подільський, які на сьогоднішній день активно відроджуються і розвиваються [22].

У області діють близько 160 закладів готельного типу на близько 6000 ліжок/ місць, близько 700 закладів громадського харчування і 137 туристичних фірм. Туристична пропускна спроможність близько 7000 чоловік у день [22].

2.2. Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал рекреаційної ділянки «Давня Бакота» як об'єкта НПП «Подільські Товтри».

НПП «Подільські Товтри» — національний парк, розташований в Україні на території Городоцького, Чемеровецького та Кам'янець-Подільського районів Хмельницької області [16].

НПП «Подільські Товтри» увійшов до семи природних чудес України у 2008 р. З 13 липня 2017 року ділянки національного парку входять у всесвітню спадщину Юнеско.

НПП «Подільські Товтри» створено Указом Президента України №474/96 від 27 червня 1996 року для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами, які мають високе природоохоронне, естетичне, наукове, рекреаційне та оздоровче значення [16].

НПП «Подільські Товтри» є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення. Парк підпорядковано Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України та діє на підставі Положення.

Загальна площа території парку — 261 316 га, з них у власності парку перебуває 4536 га. За площею є найбільшим парком України та одним з найбільших у Європі [16].

Наявні на території НПП унікальні рукотворні об'єкти та неповторні природні комплекси створили виняткові умови для розвитку туризму — не тільки оздоровчого, але й пізнавального. На території парку перебуває під охороною 161 об'єкт природно-заповідного фонду. Серед яких є парки і садиби різного ступеня збереження і культурно-історичної цінності. Є також 19 археологічних пам'яток, понад 300 історико-архітектурних пам'яток (зокрема, в Кам'янці-Подільському — понад 200 об'єктів) [16].

Мікроклімат Кам'янецького Придністров'я формується Товтровим кряжем та каньйонами Дністра і його притоків, тому тут створилися особливі умови для збереження рідкісних і реліктових рослин, серед яких більшість лікарських. Згідно даним науково-дослідних та контролюючих закладів, територія Південно-Західного Поділля, в центрі якого знаходиться Кам'янець-Подільський, не потрапила в слідові зони суцільного зараження радіонуклідами внаслідок Чорнобильської катастрофи [16].

На території НПП знайдені великі запаси мінеральних вод (типу “Нафтуса”, “Миргородська”, “Мінська” та інші). Дебет таких джерел складає в середньому 60 куб.м. за добу.

На території Національного природного парку “Подільські Товтри” наявність як унікальних рукотворних об'єктів, так і неповторних природних комплексів створили виняткові умови для розвитку туризму не тільки оздоровчого, але й пізнавального (на території парку знаходиться під охороною 161 об'єкт природно-заповідного фонду, серед яких є парки і садиби різного ступеня збереження і культурно-історичної цінності. Для прикладу, в

Кам'янець-Подільському ботанічному саду росте 2977 видів, форм і сортів рослин з різних кліматичних зон, в тому числі дерев і кущів 521 вид, з деревно-чагарникової та трав'янистої флори – 395 видів плодових рослин, 620 видів тропічних, 111 видів корисних трав'янистих рослин місцевої та дикоростучої флори. Різноманіття флори НПП «Подільські Товтри» нараховує більше 1500 видів. З них Хвощеподібні – 5, Папротеподібні – 15, Голонасінні – 6, решта – Покритонасінні. Своєрідний характер флори проявляється і через наявність видів, які знаходяться на межі свого ареалу. Варто зазначити, що на території парку 7 видів, які мають північну межу поширення, зокрема це шафран Гейфеля, клокичка пірчаста, астрагал монпельйський, рябчик гірський, а на західній межі 9 видів (ефедра двоколоскова, волошка східна), на східній межі тут зростають 15 видів (бук лісовий, листовик сколопендровий, чемерник червонуватий тощо). Також у флорі парку виявлено види з розірваним ареалом (диз'юнктивноареальні). Серед цієї групи, яка нараховує 43 види, відомі цибуля коса, цибуля прямостояча, шавлія кременецька, скополія карніолійська та інші [16].

Одним із показників древності флори є наявність реліктових видів. В НПП зростає 64 реліктових види, серед яких осока низька, бруслина карликова, шиверекія подільська, лазурник трилопатевиий, плющ звичайний, листовик сколопендровий, хвощ великий та інші. Варто вказати, що переважна більшість їх трапляються у рідкісних біотопах [16].

До Червоної книги України (2009) занесено 77 видів, які входять до 46 родів, 22 родин, 3 класів та 2 відділів. У созологічні списки міжнародного значення занесено 38 видів (МСОП) – 4 (шиверекія подільська, цибуля переодягнена), Європейський список – 5 (шиверекія подільська, зіновать подільська), Додаток 2 Бернської конвенції – 6 видів (зокрема сон великий, сон широколистий, зіновать Блоцького), ICTS – 27 видів (переважно це види з родини зозулинцеві: зозулині черевички звичайні, любка дволиста, булатка великоквіткова). Доля рідкісних видів, що занесені до ЧКУ, у флорі НПП

“Подільські Товтри” складає 5,0%, у флорі України – 1,4% (при тому що площа парку займає лише 0,42% території України).

Рідкісні види, які включені до ЧКУ зростають переважно у лісових біотопах (55,9%), у трав’яних біотопах – 24,7%, у скельних – 13%, у болотних і чагарникових – по 2,6% та у водних – 1,2 % [16].

У перелік видів, що не внесені до Червоної книги і потребують охорони в межах НПП та Хмельницької області, включено 93 види з 39 родин та 4 класів. Серед них аконіт куцистий, аконіт строкатий, цибуля подільська, мигдаль низький, вітряниця лісова, кліщинець Бессера, глід Липського, латаття біле та інші. На території парку поширені дев’ять рідкісних рослинних асоціацій, які підлягають охороні (наприклад: низькоосоково-хейфлеровосеслерієва, мечолистооманово-хейфлеровосеслерієва), 36 асоціацій, що перебувають під загрозою зникнення і підлягають охороні (із них низькомигдалева чиста, низькоосоково-пірчастоквилова, буковий ліс плющовий, скельнодубовий ліс дереновий), шість типових асоціацій, які підлягають охороні (пісковищно-волосистоквилова, різнобарвнотонконогово-волосистоквилова). Також в межах парку виділено 23 типи біотопів, які охороняються на європейському рівні. Особливо цінними є біотопи 8160 Середньоєвропейські карбонатні осипища передгірного та монтанного поясів, 8210 Карбонатні скелясті схили з хазмофітною рослинністю, 9180 Ліси кленово-липові на схилах, осипищах та в ущелинах, 9160 Панонські ліси з дуба скельного та граба звичайного [16].

Фауна хребетних тварин НПП «Подільські Товтри» нараховує понад 300 видів хребетних тварин (ссавців – 71 вид, птахів – 223 види, плазунів – 10 видів, земноводних – 11 видів, риб – 51 вид). З них, близько 50 видів – включені до Червоної книги України.

Наявність великої кількості придатних середовищ існування сприяє поширенню близько 15 видів кажанів (усі включені до ЧКУ, 2009). Такі види як нічниця велика, підковоніс малий, вечірниця руда та надзвичайно рідкісний – широкоух європейський, щороку формують в межах парку великі

зимувальні колонії, які нараховують по кілька сотень особин. Окремі підземні сховища мають важливе, загальноєвропейське значення для збереження кажанів на європейському континенті [16].

Іншу, чисельну групу тварин складають – дрібні ссавці (комахоїдні – мідиці, білозубки, їжаки та кроти; а також хижі ссавці – куниці лісова та кам'яна, ласка, лисиця, вовк, борсук та ін.; та копитні – козуля, дикий кабан.

Найчисельнішою групою хребетних тварин, що поширені в межах парку та його околицях є птахи (понад 200 видів). Серед рідкісних видів це пугач, сова болотяна, скопа, шуліка чорний, підорлик малий, підсоколик великий та інші [16].

Рідкісними видами плазунів та земноводних є кумка жовточерева, ящірка зелена, мідянка. Поширеними видами є ящірка живородяща, веретільниця ламка та черепаха болотяна. Серед земноводних – тритон звичайний та тритон гребінчастий, ропуха зелена та сіра, жаба прудка, квакша звичайна [16].

На сьогодні відомо понад 50 видів риб поширених у водоймах національного парку. Близько 5 видів риб є ендеміками, що проживають лише на даній території. Кілька видів занесена до сторінок Червоної книги України та потребують додаткових заходів охорони [16].

На території НПП, серед безхребетних тварин, найбільш дослідженні комахи. Серед їх високої різноманітності – 40 видів включені до сторінок ЧКУ (наприклад: красуня діва, дозорець-імператор, кордулегастер кільчастий, красотіл пахучий, турун угорський, вусач мускусний, вусач великий дубовий, жук-олень, бистрик короткокрилий, пилкохвіст лісовий, махаон та подалірій, поліксена, стрічкарка тополева, райдужниця велика, сатурнія велика, сатурнія руда, ведмедиця-господиня та ведмедиця велика, ксилокопи звичайна та ксилокопа фіолетова, ктир велетенський та ктир шершнеподібний та інші) [16].

На території Парку 19 археологічних пам'яток, більше 302 історико-архітектурних пам'яток (в м. Кам'янці-Подільському знаходяться більше 200

об'єктів, в Кам'янець-Подільському районі – більше 63 об'єктів, в Чемеровецькому – більше 27 об'єктів, в Сатановському регіоні – більше 12 об'єктів).

На території Національного природного парку виділяються такі функціональні зони: заповідна зона; зона регульованої рекреації; зона стаціонарної рекреації; господарська зона. В цих зонах розташовані стаціонарні рекреаційні установи (санаторії, профілакторії, турбази, будинки відпочинку та інше), близько 160 промислових підприємств, колективні та індивідуальні сільські господарства, які наносять шкоду природі. Тому основним завданням НПП є охорона природного різноманіття, створення організованих зон відпочинку та оздоровлення[16].

На території НПП ведеться виробництво екологічно чистих продуктів харчування і відповідно сировини.

Багатство і різноманітність природних ресурсів та рекреаційні можливості парку можуть бути основою для створення розвинутої мережі міжнародного туризму [16].

Після ознайомлення з загальною характеристикою НПП «Подільські Товтри» , можемо ознайомитися з рекреаційною ділянкою «Давня Бакота» її природно-ресурсний та історико-культурний потенціал . Розпочнемо з історії Бакоти.

Перша згадка про Бакоту датується 1240 роком, як раз під час монголо-татарської навали. Територія ця входила до складу Київської Русі (чи тепер Русі) з середини XII ст. до виникнення Галицько-Волинського князівства. Згідно іпатіївського літопису, в 1255 році містом заволоділи монголо-татари. В 1258 р. було зруйновано Бакотський замок [1].

Через століття Бакота потрапляє у володіння братів Коріатовичей з щедрої руки князя Ольгерда. І вже в литовському літописі за 1362 рік, згадується про давно існуючий скельний монастир. Також тоді відбувається ряд укріплень міста, які повинні були надавати достойний опір татарам.

У 1431 році Бакота стає нейтральною прикордонною територією, як наслідок перемир'я, утвореного між Литвою та Польщею. Мешканці організовують повстання та проголошують про свою незалежність. Через три роки Польща придушила повстання, зруйнувала замок. Бакота перестала бути містом. Хоча життя вирувало до останнього [1].

Цікавий факт, що за дослідженням вчених, було встановлено, що площа території, яку займало місто на XII ст., дорівнювала приблизно 10 га із населенням 2 - 2,5 тис. чол., що відносить його до 3 групи міст того часу.

Археологічні дослідження розпочалися в 1883 року під керівництвом відомого своїми відкриттями професора Антоновича. На жаль, те, що було знайдено все було втрачено, зберігся лише опис речей в праці Сіцинського. З середини XX ст. інтерес до історичного минулого Бакоти відродився. Було знайдено ряд пам'яток черняхівської культури, цінні знахідки V та IX ст. [1].

Впродовж останнього століття свого існування Бакота мала більш-менш спокійне життя. Після 1918 року містечко стало прикордонним, був зведений кам'яний двометровий мур, по іншій бік була «ворожа» Румунія. Голод 1933 р. обминув Бакоту. Монастир в ті часи було закрито, пізніше припинено будівництво нової церкви. Бойових дій Другої Світової на території Бакоти не було. Лише голодомор 1947 року відбився на житті мешканців. А у 70-рр. життя Бакоти змінилося назавжди. Тоді було наказано переселятися бакотчанам зі своїми речами, худобою в інші місця. І в 1981р. село припинило своє життя опинившись під водами Дністровського водосховища. Під водами Дністра лишився й унікальний багатотисячний культурний шар[1].

Також на території є скельний монастир. До монастиря з двох сторін веде вузька стежка. Одна з гори, інша вздовж берега з табору. За легендою монастир заснував преподобний Антоній (родом з Чернігівщини, Любечу, він був ченцем, поживши в монастирі на горі Афон, повернувся на рідну землю, заснував Києво-Печерську Лавру, та Антонієвські печери в Чернігові).

На жаль, обвал 1996 року верхньої скелі Білої гори знищив келії, печери, усипальницю. Те, що ми сьогодні можемо побачити, це невеликі печерки, в

одній з них розміщується маленька церква. Тут завжди (до туристичного буму) тихо і не багатолюдно, лише в церковні свята збирається народ і священник править службу. Тихенько помолившись, тут можна лишити записки з проханням відслужити службу за здоров'я та за упокій [1].

Археологічні розкопки виявили, що недалеко були поганські капища. Антонович відкрив три печери. В стінах коридорів вибито 17 довгастих ніш, довжиною 1,6-1,9 м, в підлозі печер – дев'ятнадцять ніш, в деяких з них виявлені людські кістки. Недалеко від монастиря на південній стіні напис «Благослови Христос Григория игумена, давшего силу святому Михаилу». За дослідженнями цей надпис відносять до кінця XI ст. Як вже зазначалося, всі знахідки Бакотського монастиря було втрачено, лише опис Січинського стверджує, що фрески відповідають високому рівню на XII-XIII ст.

Наприкінці XIX ст. Бакотський монастир відвідав єпископ Подільський і Брацлавський пресвятий Димитрій. На початку 1960-их років служба в храмі монастиря була припинена. Знищено ікони, хрести, книги, зруйновано церкву, пустими лишилися печери. Тим не менш, Бакота живіша за живих. Сюди приїжджають колишні мешканці та їх нащадки, туристи та паломники [1].

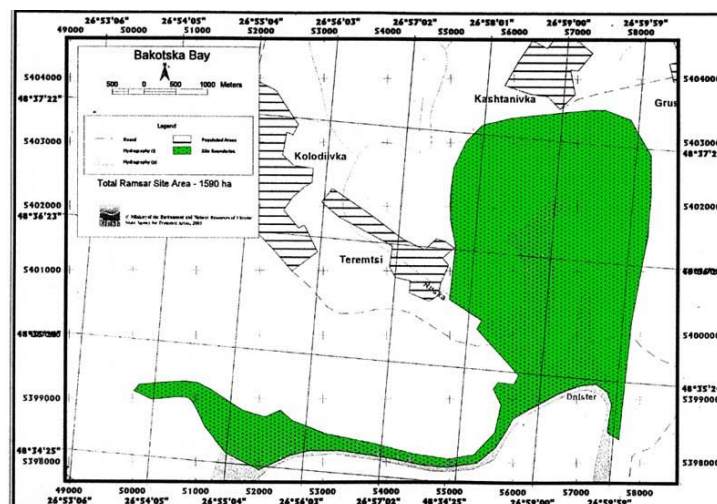

Рис. 2.2.1. Бакотська затока – водно-болотне угіддя міжнародного значення, що охороняється згідно Рамсарської конвенції [2].

Природне флористичне різноманіття рекреаційної ділянки «Давня Бакота» характеризується наявністю лісових, лучно-степових, степових, кальцепетрофітних видів [17].

Серед рідкісних степових та лучно-степових видів трапляються: астрагал монпельйський, сон великий та лучний, шивереція подільська, ковила волосиста, пірчаста та найкрасивіша, зіновать біла та подільська, горицвіт весняний, льон бесарабський [17].

На скелястих відслоненнях вапняків р. Дністер зростають види флори, які формують петрофітні угруповання: сеслерія Гейфлера, молодило руське, очиток їдкий, костриця валійська, перстач пісковий, ірис угорський [17].

Різнманіття адвентивної (немісцевої) флори спричинене наявністю еродованих терас, утворених при залісненні схилів сосною звичайною та акацією білою, залишених при затопленні садиб та необроблених полів. У підліску зустрічається дуб звичайний та червоний, ясен звичайний, горіх грецький, осика, берест, липа серцелиста, абрикос звичайний, черешня, черемха звичайна, шовковиця біла, вишня антипка, яблуня, груша. Серед кущів – рідкісний жостір фарбувальний, а також ліщина звичайна, верба козяча, калина гордовина, дерен звичайний, терен, шипшина звичайна, свидина кров'яна, глід одноматочковий. В лісових масивах поширені рідкісні види орхідних: булатка великоквіткова, коручка чемерникоподібна та пурпурова, гніздівка звичайна, любка дволиста та зеленоквіткова. У лісі трапляються підсніжник звичайний та лілія лісова із Червоної книги України [17].

Ранньої весни зустрічаються першоцвіти – первоцвіт весняний, анемона лісова, ряст порожнистий, медунка темна, конвалія травнева, фіалка запашна та ін. Також зростає велика кількість лікарських рослин: цмин пісковий, чебрець подільський, бузина чорна, валер'яна лікарська, звіробій звичайний, крушина ламка, медунка лікарська, материнка звичайна, полин гіркий, глуха кропива собача, подорожник великий, хвощ польовий, череда трироздільна, щавель кінський та ін. Серед ендеміків та реліктів трапляється підмаренник

дністровський, цибуля подільська, арум Бессера, мінуарція дністровська, підмаренник дністровський та ін.[17].

Рекреаційна ділянка знаходиться в межах водно-болотного угіддя міжнародного значення «Бакотська затока» та знаходиться під охороною Рамсарської конвенції яка була підписана 2 лютого 1971 року в м. Рамсар (Іран). Україною ратифікована 29 жовтня 1996 року. Бакотська затока є важливим об'єктом для перелітних птахів водно-болотного комплексу. Тут у осінньо-зимовий період під час міграції збираються великі зграї гоголя, черні чубатої, лебедів, пірникоз та інших видів птахів. Таким чином, рекреаційна ділянка цікава для орнітологів та бьордвочерів протягом року [17].

Фауна території представлена різноманітними класами тварин від безхребетних до ссавців. Серед безхребетних найпоширенішими є клас комах: джміль земляний, оса звичайна, блакитець ікар, подалірій, сатурнія, сонцевик денне павичеве око, білан капустяний, сонцевик будяковий, сонцевик адмірал, мухи сирфіді, бджола медоносна, бабка красуня та інші види. Особливо комах багато в літку і їх різноманітність вражає. Серед земноводних типовими представниками є кумка червоночерева, жаба озерна, жаба трав'яна, квакша. Плазуни представлені такими видами як вуж водяний, вуж звичайний, мідянка, ящірка зелена. Однією із найчисельніших груп тварин на території рекреаційної ділянки є птахи. Зустрічаються такі види як зяблик, зеленяк, коноплянка, рибалочка, дрізд співочий, дрізд чорний, сойка, чапля сіра, чепура велика, баклан, мартин звичайний, ластівка берегова, плиска біла, скопа, чорний лелека, крук, канюк звичайний та інші. Серед представників ссавців можна побачити: миша лісова, вивірка, заєць, лис, вовчок горішковий, вовчок сірий, їжак та інші [17].

Отже, природно-ресурсний та історико-культурний потенціал рекреаційної ділянки «Давня Бакота» як об'єкта НПП «Подільські Товтри» доволі перспективний.

2.3. Наявна туристична інфраструктура та рекреаційне навантаження на територію.

На території доступні:

- Візит-центр;
- Два оглядових майданчика;
- Підвісна дерев'яна доріжка;
- Система аудіогідів;
- Бінокль, через який можна розглядати протилежний берег;
- Спеціальний будинок для комах;
- Тактильна мапа Бакоти для людей з вадами зору;
- Облаштований маршрут стежкою «Давня Бакота»[25].

Рекреаційне навантаження данної інфраструктури не значне, адже все з урахуванням екологічних норм. Також хочу зауважити, що раніше не було оснащеного оглядового майданчику, та підвісної дерев'яної доріжки, фактично відбувалося витоптування червонокнижних рослин, ущільнення ґрунту, унаслідок чого ерозії ґрунтів, на даний час вплив через великий туристичний потік на схилах, особливо спуск до монастиря та це не всі екологічні проблеми з якими стикається природа «Давньої Бакоти», ще популярність Бакоти призводить до засмічення території, особливо у літні місяці. Існує проблема забруднення побутовими відходами та неправильного поводження з вогнем у рекреаційних зонах, також не слід забувати що данна територія є важливим місцем відпочинку та годівлі перелітних птахів розвиток відпочинку на човнах та катерах порушуючи спокій у водних та водно-болотних комплексах

Проте у 2024 році було проведено ряд заходів, які були спрямовані на покращення стежок, оглядового майданчику і маршрутів для екотуризму. Зазначено, що підвісну дерев'яну екостежку встановлюють, аби зменшити негативний вплив на природу Бакоти. Також науковці парку заклали тут дослідні ділянки, інформацію про які можна буде переглянути, прогулюючись територією рекреаційної ділянки та еколого-пізнавальною стежкою [5].

Руслан Якубаш зазначає: «Ми облаштовуємо маршрути, підвісні дерев'яні доріжки, оглядові майданчики, наповнюємо рекреаційні ділянки безпечною і доступною рекреаційною інфраструктурою, встановлюємо інформаційні стенди, пояснюємо правила поведінки на природі. Розвиток екологічного туризму має відбуватися відповідально: без стихійних вогнищ, без пошкодження ґрунтово-рослинного покриву, без залишеного сміття. Важливо, щоб кожен відвідувач розумів: національний парк – це не просто місце для відпочинку. Це територія охорони природи, де людина є гостем.»[7].

У 2026 році на Бакоті, облаштують пішохідний, велосипедний та спрощений маршрути. Також тут з'являться місця для відпочинку з можливістю підзарядити гаджети та локація для продажу крафтових продуктів. Про це розповів директор «Туристично-інформаційного центру» Староушицької громади Андрій Захарко. З його слів, це відбуватиметься в рамках нового проєкту, який впроваджують з-за підтримки Програми розвитку ООН та уряду Швеції [23].

«У цьому році на Бакоті буде облаштовано пішохідний, велосипедний та спрощений маршрути — різні за темпом і складністю, щоб кожен міг обрати зручний для себе формат подорожі. Також для мандрівників облаштують місця для відпочинку з можливістю підзарядити гаджети, інтерактивний інформаційний стенд із маршрутами і корисними підказками та локацію для продажу локальних крафтових продуктів» [23].

В один з попередніх років регіон відвідали понад 100 тисяч туристів, але 80% з них зупиняються лише на оглядовому майданчику Бакоти на 1–2 години. Через це місцевий бізнес не отримує економічної вигоди, а громада - поштовху до розвитку».

Після реалізації проєкту туристам буде простіше планувати поїздки, залишатися на Бакоті довше і користуватися місцевими послугами. Завдяки

цьому зростатиме економіка громади, розвиватиметься регіон та відповідно - покращуватиметься добробут місцевих жителів, додав Андрій Захарко [23].

Окрема увага приділяється зменшенню антропогенного навантаження на природні комплекси і об'єкти, впровадження системи пропускних пунктів та плати за відвідування території. Відтак рекреаційна робота обов'язково супроводжується інформаційними і просвітницькими кампаніями. Нацпарк проводить інформаційні кампанії, зустрічі з туристичними групами, співпрацює з гідами і місцевими організаторами турів, освітніми закладами 12 територіальних громад, що розташовані на території парку. Другий рік поспіль спільно із Всеукраїнською ГО «UAnimals» нацпарк проводить прибирання берегів Дністра. Такі акції надзвичайно об'єднують і формують відповідальне ставлення до природи [7].

«Освіта – це довгий шлях», – каже Наталія Петрівна, – але єдиний, який гарантує збереження довкілля і сталість використання природних ресурсів.

Екологічна робота не може бути ефективною без партнерства. Співпраця з громадськими організаціями, освітніми установами, місцевою владою дозволяє реалізовувати ширші ініціативи і залучати більше людей [7].

Отже, завдяки заходам національного парку «Подільські Товтри» та активній співпраці місцевої громади, проведення освітніх лекцій, рекреаційне навантаження на територію Бакоти намагаються мінімізувати.

2.4 Правила техніки безпеки на території Бакоти.

Для безпечного перебування на території Бакоти потрібно дотримуватися наступних правил з техніки безпеки:

Дозволено:

- Відвідувати туристичні маршрути й екологічні стежки;
- Активно відпочивати у відведених для цього місцях;
- Фотографувати природу, спостерігати за тваринами;

- Ставити намети, облаштовувати туристичний табір, розпалювати вогнище в спеціально призначених місцях;
- Рибалити, збирати гриби та ягоди в дозволений період і місцях;
- Знайомитися з місцевим побутом, традиціями, історією та природними особливостями [17].

Заборонено:

- Сходити з туристичних маршрутів, екологічних стежок;
- Пересуватися лісом і пішохідними стежками на моторизованих транспортних засобах;
- Використовувати синтетичні мийні засоби (пральні порошки, шампуні тощо);
- Розводити вогнище в не призначених для цього місцях;
- Палити в лісі, використовувати піротехніку;
- Ламати гілки й дерева, викопувати та рвати трав'янисті рослини й кущі;
- Пошкоджувати скелі, камені, ґрунтовий і трав'яний покрив;
- Робити написи на деревах, скелях, каменях, інфраструктурних об'єктах (вказівниках, містках тощо);
- Смітити;
- Створювати надмірний шум, турбувати тварин;
- Руйнувати гнізда птахів, мурашники й нори;
- Брати в руки пташенят і маленьких звірів, а також забирати їхні яйця;
- Убивати чи травмувати комах, молюсків, плазунів, ссавців та інших тварин;
- Ловити рибу в період нересту, а також збирати гриби, ягоди й рослини в заповідній зоні;
- Збирати та куштувати незнайомі гриби, ягоди й рослини;
- Полювати;

- Викопувати або збирати археологічні, палеонтологічні та геологічні рештки, матеріали;
- Залазити на повалені дерева, пні, скелі чи камені [17].

РОЗДІЛ 3

3.1 Староушицька ОТГ, як центр управління дестинацією.

Староушицька територіальна громада знаходиться на півдні Хмельницької області у Кам'янець-Подільському районі за 50 км від районного центру, і займає площу 222 квадратних кілометрів [15].

Староушицька ОТГ- ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Совий яр», ландшафтний заказник місцевого значення «Староушицький» [10] .

Громада утворилася у 2017 році в ході децентралізаційної реформи місцевого самоврядування в Україні, і сьогодні складається з населених пунктів: Стара Ушиця, Гораївка, Грушка, Каштанівка, Рункошів, Крушанівка, Нефедівці, Лучки, Подільське, Чабанівка, Гута-Чугорська, Липи, Лисківці. Найбільшими пріоритетами розвитку Староушицької громади є:

- залучення інвестицій;
- розвиток туризму на території громади;
- створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності та сільського господарства;
- впровадження енергоефективних технологій в комунальних закладах громади;
- покращення соціальної інфраструктури громади [15].

Громада є центром дестинації тому, що територія багата на туристичні місця та об'єкти інфраструктури, зокрема одним з таких унікальний об'єктів є рекреаційна ділянка «Давня Бакота» , як природний, культурний та історичний ресурс , ОТГ співпрацює з НПП « Подільські Товтри» та активно впроваджує та реалізовує проєкти в життя за допомогою інвесторів та зацікавлених сторін у розвитку туризму і екотуризму в Україні , також народні депутати проявляють ініціативу зокрема Олександр Санченко та Ігор Марчук [9].

26 червня 2023 року народні депутати України Олександр Санченко та Ігор Марчук з робочою поїздкою відвідали Бакоту (сmt Стара Ушиця) в Кам'янець-Подільському районі Хмельницької області. До заходу долучились представники чотирьох найближчих до Бакоти територіальних громад (Староушицької, Кам'янець-Подільської, Хотинської та Китайгородської), Хмельницької ВЦА, директор Національного природного парку «Подільські Товтри», а також очільниця Державного агентства розвитку туризму України Мар'яна Олесків [9].

Ключова мета зустрічі – окреслити візію розвитку регіону та налагодити міжмуніципальну співпрацю для створення спільних туристичних та інвестиційних продуктів [9].

«Працюємо над тим, аби перетворити Бакоту в справжню рекреаційну перлину Поділля. Обговорили стратегію розвитку краю зараз та після перемоги. Нам важливо втримати економіку, частиною якої є рекреаційний відпочинок, який допомагає перезарядити батареї і боротися з ворогом з новими силами», - поділився член Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Олександр Санченко [9].

«Туризм – це унікальний вид економічної діяльності, який здатен капіталізувати культурно-історичну спадщину, природні ландшафти, етнічні традиції та уміння українців перетворити все перелічене вище на джерело прибутку й соціально-економічного розвитку непромислових територій», - зі свого боку поділився представник Комітету з питань економічного розвитку Ігор Марчук [9].

«В межах круглого столу, який відбувся в Бакоті, ми домовились про створення ініційованого мною Подільсько-Буковинського туристичного кластера, який об'єднає Кам'янець-Подільську, Китайгородську, Староушицьку та Хотинську громади», - додав народний депутат. За його словами, головними цілями кластера є розвиток економіки в мікрорегіоні в результаті консолідації зусиль та посилення міжмуніципальної співпраці в туристично-рекреаційній сфері, спільному маркетингу громад, промоції

місцевих локацій і туристичних магнітів, створення інноваційних туристичних продуктів, реалізації інвестиційних проєктів. Критеріями оцінки ефективності цього проєкту, як зазначає парламентарій, мають стати три «С»: співпраця, синергія та спільна економіка [9].

На ефективності об'єднання громад заради розвитку туризму наголосила й очільниця ДАРТ Мар'яна Олесків. «Європейський турист, якого ми готуємось приймати в Україні після нашої перемоги, хоче відкрити для себе нові культурні автентичні скарби, насолодитися неповторними пейзажами, скуштувати крафтові продукти: мед, сир, вино. Ми своєю чергою повинні відповідати на їхні очікування та бути готовими до того, щоб надати якісні туристичні послуги. А це можливо тільки за умови об'єднання інтересів держави та бізнесу», - прокоментувала голова агентства [9].

Крім того, народний депутат Олександр Санченко – як голова підкомітету з питань музичних індустрій – підкреслив важливість таких туристичних кластерів як місць для емоційного відновлення та їхню роль у відродженні креативних індустрій [9].

Міський голова Кам'янця-Подільського Михайло Посітко звернув увагу присутніх, що рішення об'єднати зусилля у розвитку туризму посилить наявний потенціал згаданих громад та може привабити інші найближчі громади з туристичними «родзинками» (Сатанів, Устя, Врублівці тощо) [9].

«Вмотивованість на результат та натхнення голів громад, професійна експертиза ДАРТ, підтримка народних депутатів, місцевих органів державної влади, представників профільних міністерств та установ – все це відчувалось під час зустрічі та, на мій погляд, є безумовною запорукою нашого спільного майбутнього успіху», - резюмував поїздку Ігор Марчук [9].

У сучасних реаліях надзвичайною є екологічна освіта і просвітництво, популяризація, комунікація та міжінституційна співпраця.

Збереження довкілля неможливе без партнерства парку як установи національного рівня з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, природоохоронними і природолюбними, освітніми установами та природоохоронними ініціативами. Лише об'єднавши зусилля, можна досягти результату [7].

3.2 Моніторинг соціально-економічного впливу туризму на розвиток місцевої Староушицької громади.

Староушицька громада на момент створення не була ні відомою, ні багатою. Швидше на межі спроможності, що дало шанс на об'єднання. Сьогодні у громаді потужно розвивається туризм, впроваджуються проєкти у різних сферах, і з'являються інвестори. Причому, як зазначає керівник Регіонального офісу «U-LEAD з Європою» у Хмельницькій області Дмитро Василенко, цей рух є постійним: «Я був у громаді два місяці тому, а в них знову стільки нового і всього зроблено, і ще більше планується. Цікаво побачити цю громаду через кілька років» [19].

За п'ять років (з 2018 по 2023) тут вдалося збільшити доходи у три рази з 8,7 до 25,1 млн. А кількість залучених грошей на проєкти у 2023 році дорівнює 5,2 млн. І це не межа. Туристичну привабливість краю підсилює потужна енергетика Бакоти, Дністер та надзвичайна природа одного з найбільших природних заповідників України «Подільські Товтри». [19]

Староушицька громада має стратегію розвитку, яку розробили у 2018 році за підтримки U-LEAD [19].

«У стратегії ми чітко прописали, що один з основних стратегічних напрямів — це сталий туризм. І звичайно, всі ці культурні проєкти, культурна спадщина в поєднанні з агротуризмом дають поштовх для розвитку економіки. Агровиробники, місцеві підприємці, виробники крафтової продукції, маленькі або більші, теж дотичні до сфери туризму. І тому цей напрямок дає додаткові надходження до бюджету громади», — зазначає голова громади [19].

Експерт з туризму Сергій Толстіхін на велосипеді об'їхав 31 країну Європи. Каже, що тоді під час подорожей дивувало, як європейці заробляють: кімнату здали туристам, погодували і вже мають постійний дохід. Але мешканців села Гораївка у Староушицькій громаді такі розповіді не надихали, і тоді Сергій вирішив довести, що це працює. Придбав хату у селі, облаштував подвір'я, кімнати, зручності. І турист поїхав. Далі більше. Гостей треба годувати і сусідки стали допомагати: хто борщем, а хто городиною. Так у Гораївці почався туристичний бізнес. Ми працювали з українськими громадами, створювали їм туристичні маршрути та мапи. Староушицька громада дуже гостинно зустріла нашу пропозицію щодо зеленої садиби. Сільська рада допомогла вивезти сміття з території. І саме село гарно прийняло. Тобто така мікроекономічна діяльність у селі, вона навколо таких об'єктів, як мій, живе, тусується, підзаробляє. Тому дуже гарне сприйняття», — каже Сергій [19].

За словами експерта, для кожного туриста має бути індивідуальний підхід. Треба зрозуміти як він приймає рішення, де шукає інформацію, який відпочинок подобається. І вклинитися в процес прийняття його рішень. Громада разом із місцевими бізнесами повинні створити цікаву туристичну пропозицію і конкретний продукт з адекватними цінами і сервісом [19].

У громаді активно розвивається малий бізнес. За 2020 рік кількість підприємців зросла на 24% (130 ФОП проти 83 підприємців у 2020 році).

За прогностичними показниками, у 2021 році доходи у бюджет громади складуть 41 490 264 гривень, з яких 31,4% (більше 12 млн. грн.) – це власні надходження. У 2023 році – 48463835 грн.

Туризм є важливим чинником стабільного й динамічного розвитку місцевого бізнесу у Староушицькій територіальній громаді [15].

Особлива увага приділяється залученню місцевих жителів до підприємницької діяльності та сфери гостинного сервісу.

«Ми проводимо зустрічі з тими, хто вже починає працювати в сфері туризму, даємо консультації по оформленню підприємницької діяльності. Показуємо місцевим людям приклади і успішні практики, вчимо їх, допомагаємо. Адже від розвитку цьому напрямку виграють всі: і громада, і туристи, і бюджет», — зазначає голова громади [19].

На даний час на території Староушицької ОТГ є такі туристичні об'єкти : БАКОТА ХАБ АРТ-ПРОСТІР

Бакота Хаб – арт-простір на Бакоті від фестивалю «Respublica». Команда петворила колишню школу на багатофункціональний осередок, резиденцію та хостел, де митці та туристи можуть знайти притулок та натхнення. Тут є все, що потрібно для комфортного відпочинку: кімнати на 25 осіб, WI-FI, кухня, душі та туалети. Окрім відпочинку, це ще й чудова локація для проведення резиденцій, таборів, тренінгів та будь-яких заходів. Тут є великі зали та майстерні, обладнані всім необхідним для роботи та творчості. Бакота Хаб готовий до нових ідей та ініціатив, і запрошує кожного, хто хоче відпочити та знайти нові джерела натхнення[15].

МЕДОВА БАКОТА

Як розповів власник «Медової Бакоти» Микола Гакман, ідея створення такого унікального простору виникла не одразу. «Спочатку ця ділянка використовувалася для сінокошу. Але, після певних бюрократичних непорозумінь із землею, ми її обгородили і завезли пробну пасіку. Поставили альтанку, щоб самим відпочивати», – згадує власник. І, власне, далі — спільні сімейні свята на цій території. Під час святкування одного з таких, у родини виникла ідея поставити вагончик, щоб більша компанія могла проводити тут час та заховатися від дощу. Поставивши такий вагончик, далі зайнялися облаштуванням тераси. Вона залишилася на зиму, а згодом пан Микола перевіз туди й власні вулики. Сестра запропонувала починати власну справу і продавати мед [11].

Однією з головних родзинок «Медової Бакоти» є апі-будиночки – спеціальні приміщення, де можна відпочити, лежачи над вуликами з бджолами. Це не просто розвага, а справжня терапія. Коли людина лягає в апі-будиночку, вона починає відчувати ритм здорових бджіл, що впливає на клітинному рівні й сприяє оздоровленню. Крім того, через невеликі отвори в апі-будиночках проходить запах прополісу, меду, пилку, самої бджоли та воску. Це прекрасно впливає на дихальні шляхи людини, забезпечуючи подвійний ефект оздоровлення. На території «Медової Бакоти» також функціонує кемпінг за попереднім замовленням. Власники пропонують гостям можливість відпочити на свіжому повітрі з наметами, насолоджуючись тишею та красою природи[11].

ВИНОРОБНЯ БОГДАНА ПАВЛІЯ

Виноробню «Bohdan`s winery» засновано у 2012 році. Вже у 2014 році сортове біле вино Йоханітер отримало перше місце серед білих вин на дегустації, яку проводила Асоціація сомельє України. У 2019 році на конкурсі «Одеський залив» вина «Барбариска» та «Бакота» отримали срібні нагороди від авторитетного журі. Особливою гордістю винороба є сорт винограду Ркацителі рожевий. Виноградники та виробництво розташовані в наймальовничішому місці Поділля, на схилах легендарної Бакоти. Південний схил, ґрунти суглинисті з великим вмістом вапняку, сонце відбивається від поверхні Дністра, перепади нічних температур,— усі ці фактори сприяють роботі винороба з білими сортами винограду. На виноробні є дегустаційна зала на 12-14 осіб із панорамним виглядом на Бакоту та виноградники, тут можна скуштувати унікальні вина Подільських товтр [6].

ДОМАШНЯ ФЕРМА: КОНТАКТНИЙ ЗООПАРК, ДЕГУСТАЦІЙНА СВІТЛИЦЯ, ЕКО-КРАМНИЦЯ «СРІБНЕ КОПИТЦЕ» ТА «МИКОЛИНА ПАСІКА»

Власниця крафтової ферми – Ірина Сухіна, жителька великого східного міста, яка вимушено переїхала в село. Тут ви зможете взяти участь у майстер-класах, «поспілкуватися» з тваринками, скоштувати крафтові сири, смачнюще морозиво та інші оригінальні вироби високої якості, в які вкладено душу та багато праці. По сусідству живе родина пасічників. Вони так здружилися, що тепер всі справи роблять разом, навіть вітрина і дегустаційний стіл наповнений і сирними, і медовими смаколиками. Це місце затишку та позитивної енергії, де хочеться залишатися [15].

PROZORI CLAMPING BAKOTA

Уявіть недоторканна природа, дзвінка тиша національного заповідника «Подільські Товтри» та мелодійний шум Бакотської затоки... Просто зі свого ліжка та величезної тераси у глемпінгу ви можете насолоджуватися одним із найкращих краєвидів України. Саме за цим умиротворенням та перезавантаженням запрошує вас нове глемпінг-містечко Prozori Glamping Bakota. Зручні ліжка, міні-кухня з гарним посудом, а також величезна власна крита тераса з чудовим видом на затоку забезпечать вам комфортне проживання і неповторні враження [15].

ПЕРЛИНИ БАКОТИ ТРАВ'ЯРНЯ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН: РОДИННЕ ВИРОБНИЦТВО ПРУДИВУСІВ

Легендарний травознавець Микола Петрович Прудивус з родиною понад 40 років вирощує та заготовляє лікарські рослини. Якість його продукції настільки висока, що з ним співпрацюють фармакологічні концерни з усієї країни. Захоплення майстра створення авторських фіточаїв. На гастропосиденьках гості тут можуть скуштувати не лише чаї, а й мед, фрукти, овочі, канапки й наливки місцевого виробництва. Міні екопарк лікарських трав, яскраві квіткові фотозони на території Трав'ярні, фітотерапія, сувеніри

ручної роботи та багато душевних історій від господаря залишать багато теплих спогадів.

Він стимулює будівництво, торгівлю, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, транспорт та зв’язок тощо. Індустрія туризму має найбільш сильний ефект мультиплікатора, ніж більшість інших економічних галузей [15].

На території громади функціонує 42 садиби, проте вони можуть забезпечити лише невелику частку туристичного потоку, адже одночасно приймають 350-380 осіб[15].

До повномасштабного вторгнення туризм процвітав більш помірковано після 2022 року туристична хвиля різко збільшилася, у тому числі ВПО. У наведеній нижче таблиці 3 можемо проаналізувати зміни що відбулися .

Таблиця 3.2.1.

Зміни туризму до 2022 року та після 2022 року

Критерій	До 2022 року	Після 2022 року
Основна мета	Відпочинок, розваги, прибуток	Безпека, ментальне здоров'я, стійкість
Формат відпочинку	Масовий, екскурсійний, "вікенд"	Сімейний, довготривалий, "усамітнений"
Роль для громади	Джерело інвестицій та податків	Інструмент соціальної адаптації та підтримки ВПО
Ключовий ризик	Надмірне навантаження на екосистему	Безпекові обмеження

«Війна змінила туризм», — каже експерт Сергій Толстіхін

І додає, що це не про зменшення, а про зміни в галузі та запити від аудиторії. Розповідає, що думав у 2022 році, що туристична сфера занепадатиме, проте тоді до літа ситуація стабілізувалася. Туристи почали дзвонити, їхати. У 2024 році все ж таки кількість туристів зменшилася. Але з’явилися інші запити: ретрити для жінок, реабілітаційний відпочинок для ветеранів та військових, їх родин.

Сергій Тостіхін розповідає, що зараз перед Староушицькою громадою постало нове завдання: що запропонувати туристу восени і взимку на Бакоті? Адже влітку — це велотури, сплави, сапи, купання і відпочинок біля води. Взимку тут снігу майже немає. Тому хочуть пропонувати скандинавські тури для любителів ходьби.

Експерт переконаний, що туризм може розвивати громаду: З туризму прямих податкових надходжень в місцевий бюджет менше, ніж від якогось ковбасного цеха. Але непрямих доходів багато. Туристи привозять гроші і лишають їх в магазинах, купують у місцевих городину, мед та іншу крафтову продукцію, платять за послуги тощо. Всюди, де багато людей, там багато грошей. І задача громади знайти такі механізми, запропонувати ті послуги, які заманять туриста».

На даний 2026 рік екотуристична сфера більш стабілізована, дійсно розроблені програми для покращення ментального здоров'я та реабілітації зокрема військових, яка дістала назву «бакототерапія»

Бакототерапія – це безкоштовна програма для ветеранів та військових. Вона включає в себе прогулянки та екскурсії Подільськими Товтрами та схилами Дністровського каньйону. Обіцяють також культурне та гастрономічне дослідження регіону. Саме на Бакоту кличуть відновитись і зцілитись військових через піші прогулянки, екскурсії, різблення по дереву, спілкування з іншими та з природою.

Автором проекту «бакототерапії» є Сергій Толстіхін. Розповідає, ідея створити цю програму тоді як на садибі саме проходили реабілітацію і відпочивали сім'ї вимушених переселенців. А восени, коли діти повернулись до школи, вирішили запросити сюди військових ветеранів.

Проект реалізують за фінансової підтримки програми «Ulead»[3].
<https://vsim.ua/Podii/viyskovih-zaprosnuyut-na-bakototerapiyu-scho-tse-za-proekt-11925034.html>

Також аналізуючи туристичний збір 2021-2024 рр. у діаграмі 3.2.1 , можемо спостерігати значні зміни у надходженнях до бюджету громади .

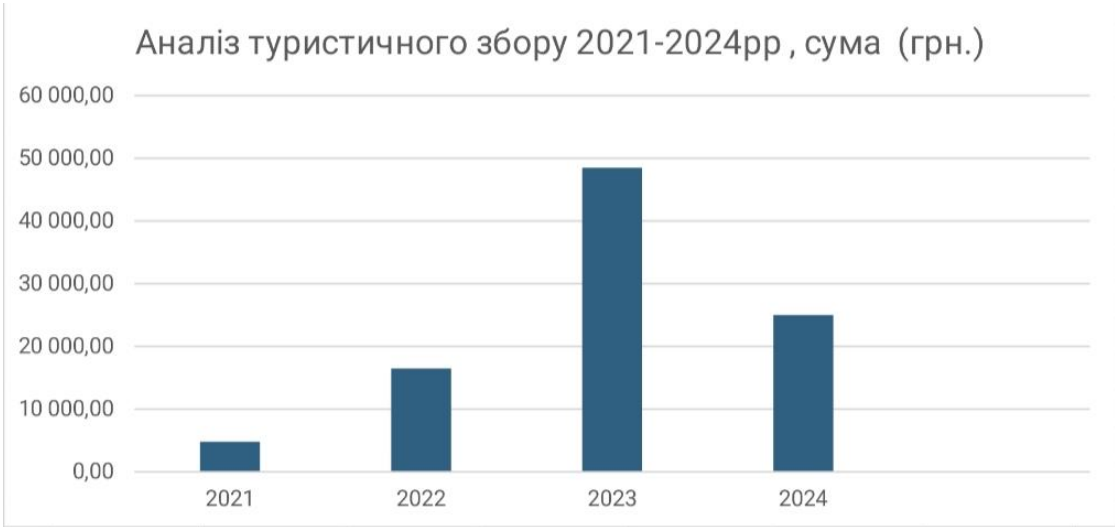

Рисунок 3.2.1. Аналіз туристичного збору за 2021-2024 рр.

На 2021 рік надходження становило 4788,00 грн, у 2022 році 16477.00 грн, у 2023 році можемо спостерігати значне збільшення надходжень аж 48480.80 грн., проте у 2024 році спостерігається спад до 25000.00 грн. , адже через повномаштабне вторгнення економічна ситуація не стабільна , тому такі різниці у цифрах.

Отже , спостерігаємо соціально-економічний вплив туризму на розвиток місцевої Староушицької громади , як позитивне джерело розвитку бізнесу для місцевих громадян , а також розвиток і збільшення надходжень до бюджету, завдяки туристичному збору та інвестиціям партнерів.

3.3 Аналіз соціологічного опитування відвідувачів Бакоти .

Мною було створене соціологічне опитування в Google Forms на тему «Рекреаційний потенціал та екологічні аспекти відвідування Бакоти.» (Додаток А) в опитуванні взяли участь 100 респондентів, на основі їх відповідей було створено діаграми і зроблено висновки .

На першій діаграмі відображено на скільки часто відбувається відвідування Бакоти респондентами, 47% відповіло кілька разів на рік, 45% раз на рік, 8% регулярно.

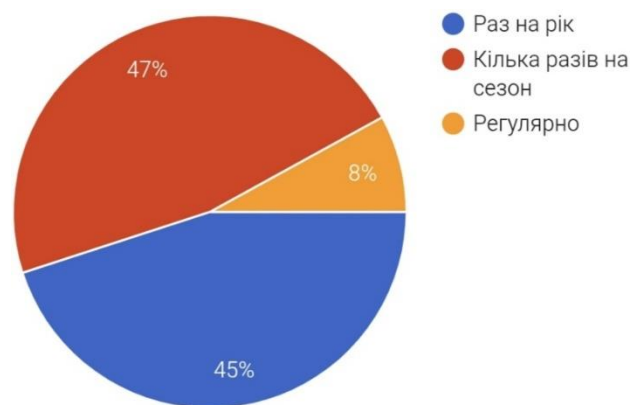

Рисунок 3.3.1. Частота відвідування Бакоти на основі відповідей 100 респондентів.

У другій діаграмі відображено в яку пору року відбувається найчастіше відвідування локації.

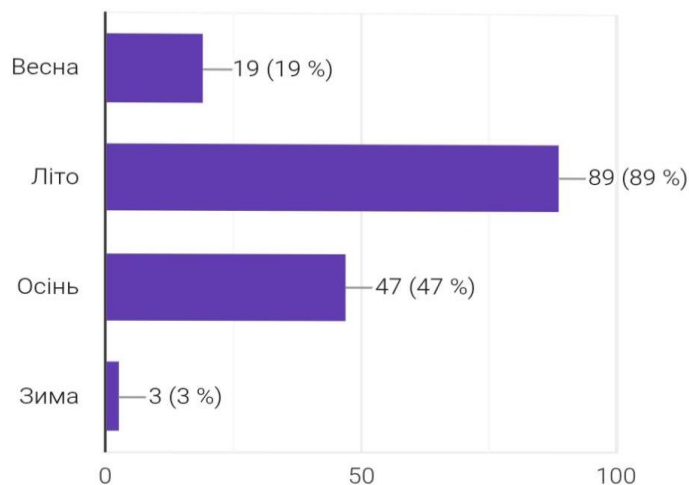

Рисунок 3.3.2. Пора року відвідування локації на основі відповідей 100 респондентів.

Ми можемо спостерігати що перше місце посідає літо, наступна осінь, весна і останнє місце посідає зима. З цього спостереження я прийшла до висновку, що це сезонний відпочинок, найбільший пік сезону у літній період .

У третій діаграмі можемо побачити що ж найбільше приваблює у відпочинку на Бакоті.

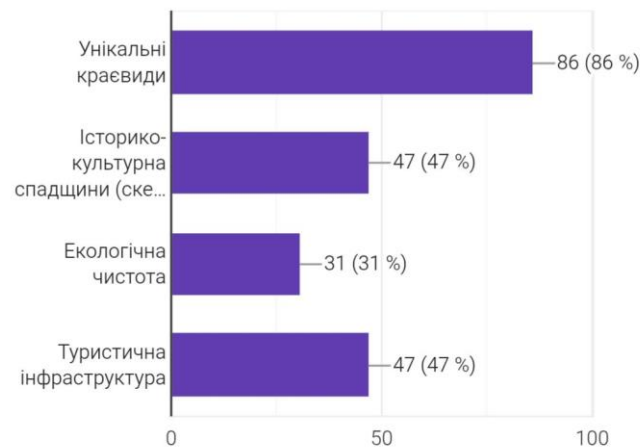

Рисунок 3.3.3. Чим приваблює відпочинок у Бакоті на основі відповідей 100 респондентів.

Більшу перевагу голосів отримали унікальні краєвиди, історико-культурна спадщина та туристична інфраструктура отримали рівну кількість голосів , екологічна чистота отримала найменше голосів . Отже , я зробила висновок , що унікальні краєвиди Бакоти це візитівка Староушицької ОТГ, а історико-культурна спадщини та туристична інфраструктура є гармонійним доповненням цієї візитівки для відвідувача .

Наступною є діаграма у якій відбулася оцінка стану інфраструктури в Бакоті .

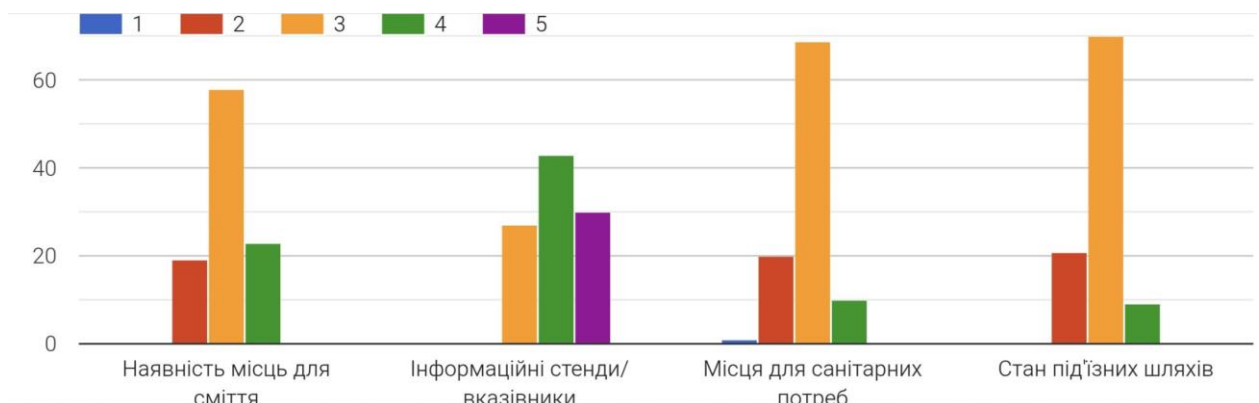

Рисунок 3.3.4. Оцінка стану інфраструктури в Бакоті на основі
відповідей 100 респондентів.

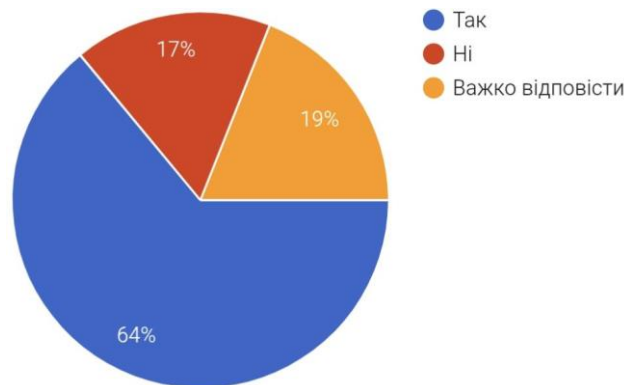
Наявність місць для сміття оцінила переважна більшість на 3 бали, інформаційні стенди оцінили на 4-5 балів, що в загальному є задовільним, місця для санітарних потреб оцінили в 3 бали, стан під'їзних шляхів оцінили на 3 бали. Отже, є проблема в недостатній кількості сміттєвих баків, але хочу зауважити що кожного року на Бакоті влаштовують акції, що спрямовані на прибирання сміття, також по береговій зоні не можна встановити сміттєві баки будь-де і у будь-якій кількості, адже є певні норми щодо цього. По-перше відстань від великої річки має бути не менше 100 метрів, щоб у разі якщо підійметься вода сміття не потрапляло до річки, по-друге через те що територія Бакоти заповідна є велика кількість диких тварин, яких приваблюватиме сміття що є небезпечним як для тварин так і для відпочиваючих, по-третє слід розуміти, щоб відбувалося постійне вивезення сміття потрібний хороший проїзд, який важко забезпечити адже схили вапняково-кременисті. Тому рекомендовано мати з собою торбинку для відходів і забирати їх.

Далі діаграма відображає проблеми, які були помічені на території Бакоти.

Рисунок 3.3.5. Екологічні проблеми Бакоти на основі відповідей 100
респондентів.

Переважає більшість, а це 57% вважає що проблема відсутня, 33% відповіло надмірне навантаження на територію і 10% засмічення території .

Наступне питання, яке було поставлено це про те чи потрібно обмежувати кількість відвідувачів.

Рисунок 3.3.6. Обмеження кількості відвідувачів на Бакоті

64% вважаю що потрібно обмежити кількість відвідувачів, для збереження ґрунтів від зсувів, як нам відомо на схилах Бакоти переважають вапнякові породи, що є крихкими , для запобігання витоптування, адже стежки дерев'яні навісні передбачені в загальному на 60-80 відвідувачів, щоб було безпечно для природи та комфортно для людей.

Наступна діаграма показує готовність людей сплачувати рекреаційний збір.

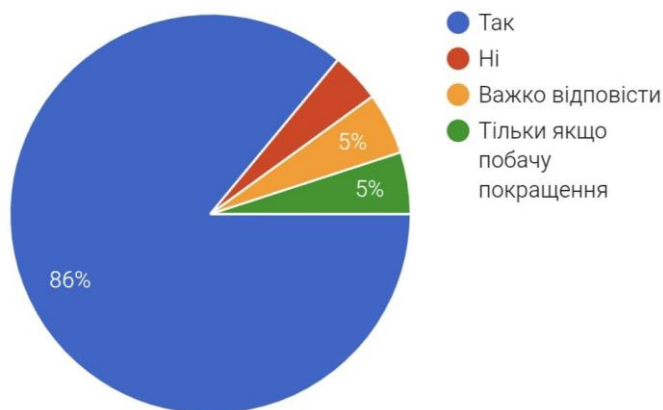

Рисунок 3.3.7. Готовність сплачувати рекреаційний збір на основі відповідей 100 респондентів.

86% готові сплачувати рекреаційний збір , адже це забезпечить покращення послуг, які зможе надавати НПП.

І останнє питання «Чи ознайомлені ви з поняттям екотуризм?»

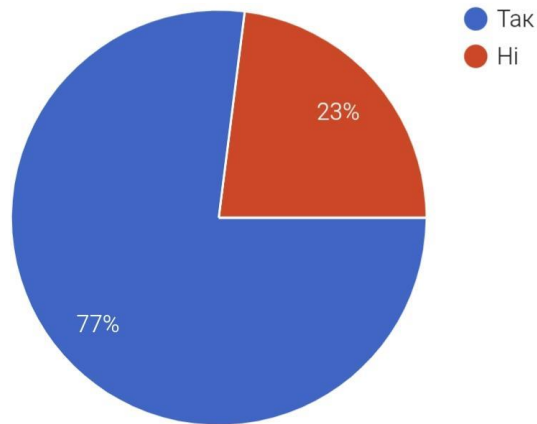

Рисунок 3.3.8. Чи ознайомлені з поняттям екотуризм на основі відповідей 100 респондентів.

77% відповіло- так, 23% -ні .

Також було поставлено два запитання які еко послуги хотіли б бачити на Бакоті? Та ваші пропозиції щодо покращення екотуризму . Тут респонденти проявили меншу активність і на перше запитання було дві відповіді лише: «Сортування сміття та менше техніки і менше людей» , на друге питання відповідей не було.

Отже , можу зробити висновок з усього дослідження Бакота унікальна територія з великими можливостями, більш сезонний відпочинок, та має проблему з навантаженням на територію .

3.4 Рекомендації щодо покращення екотуризму на засадах екологічної відповідальності .

Розвиток екотуризму це ціла система, яка має сприяти відновленню довкілля .

Перша виявлена проблема це надмірне навантаження на територію, адже за 2025 рік село відвідали 100 тисяч туристів[21].

Якщо ми візьмемо в середньому початок туристичного сезону і до кінця це приблизно 1000 туристів щодня, з урахуванням того що за день якщо

працювати з туристичними групами 60 (задовільна кількість на ділянці «Давня Бакота» без перенавантаження) людей по 8 екскурсій, це 480 відвідувачів на день. Потрібно покращити контроль кількості відвідувачів це можна зробити за допомогою онлайн бронювання квитків , встановлювати ліміти з продажу. Наприклад ліміт 500 квитків на день, також як альтернатива встановлення інфрачервоних датчиків для фіксування кількості відвідувачів, що пройшли.

Далі наступне питання яке хочеться порушити, це плата при вході на рекреаційну ділянку «Давньої Бакоти» . Хотілося б для більшої прозорості ввести плату лише в електронному безготівковому форматі, адже це швидше , а усі операції фіксуватимуться що спростить бухгалтерський контроль.

Наступна проблема з недостатньою кількістю баків для сміття та викиданням сміття в невідведених місцях для цього, щоб вирішити цю проблему потрібно більше ознайомлювати людей з цим питанням, пояснити чому не можна наставити сміттєві баки будь-де, що потрібно мати з собою торбинку для сміття і вивозити його , для запобігання негативного впливу на екологію та збереження природи.

Отже , основі проблеми висвітлено та рекомендації щодо їх вирішення надано.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз теоретичних засад та світового досвіду дозволяє сформулювати цілісне розуміння екотуризму як стратегічного інструменту сталого розвитку регіону.

Екотуризм — це не просто подорожі до природи, а складна система, яка базується на принципах мінімізації антропогенного впливу, екологічній освіті та забезпеченні економічного зростання для місцевої громади. У контексті парадигми сталого розвитку він виступає компромісом між потребою в економічному зростанні та необхідністю збереження екосистем.

Доведено, що природно-заповідний фонд є основним джерелом для формування якісного турпродукту, а національні парки виступають, як джерело освіти та створюють унікальні ціннісні пропозиції. Також вивчаючи світовий досвід у розвитку екотуризму прийшли до висновку що, успіх на територіях з особливим статусом залежить від ефективного менеджменту, налагодженої співпраці між адміністраціями парків, бізнесом та владою, а також від інвестицій в екологічну інфраструктуру.

2. Хмельницький регіон має вигідне розташування, а Бакота, як частина НПП «Подільські Товтри», та історико-культурна спадщина є привабливою частиною для екотуризму. Поєднання каньйонних ландшафтів Дністра з унікальною флорою та фауною робить цю територію стратегічно важливою.

Аналіз туристичної інфраструктури показав що робота НПП «Подільські Товтри» є ефективною, адже інфраструктура створена з урахуванням екологічних норм.

3. Староушицької громада є ключовим суб'єктом управління територією. Є центром управління дестинацією, що дозволяє координувати взаємодію між НПП «Подільські Товтри», бізнесом та туристами, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та контроль за дотриманням екологічних норм.

Моніторинг показав, що розвиток екотуризму є основним джерелом економіки Староушицької громади, яке сприяє створенню нових робочих

місць, стимулює розвиток локального підприємництва (зелені садиби, крафтове виробництво) та наповнює місцевий бюджет, що, своєю чергою, дозволяє інвестувати у розвиток інфраструктури та соціальні проєкти.

Проведене мною соціологічне опитування підтвердило що це більш сезонний відпочинок, та має проблему з навантаженням на територію. Мною було розроблено рекомендації щодо усунення проблеми надмірного навантаження. А саме встановлення інфрачервоних датчиків, чи фіксована кількість продажу квитків у безготівковій формі .

Бакоту це конкурентоспроможний турпродукт, де високий рівень прибутку громади гармонійно поєднується зі збереженням унікальної екосистеми Поділля.

ДЖЕРЕЛА

1. Бакота. Архітектурні та природні пам'ятки України. URL: <https://landmarks.in.ua/oblast/khmelnytska/bakota>
2. Бакотська затока – водно-болотне угіддя міжнародного значення – Національний природний парк «Подільські товтри». URL: <https://www.npptovtry.org.ua/podilski-tovtry/pryrodni-pam-yatky/bakotska-zatoka-vodno-bolotne-ugiddy-mizhnarodnogo-znachennya/>
3. БЕВЗ А. Як на Хмельниччині проводять «бакототерапію». Новини Хмельницького. URL: <https://vsim.ua/Podii/viyskovih-zaproshuyut-na-bakototerapiyu-scho-tse-za-proekt-11925034.html>
4. Види та базові принципи екологічного туризму. URL: https://tourlib.net/books_ukr/shkola6-2.htm
5. Візит-центр. URL: https://www.google.com/amp/s/ye.ua/podorozhi/68131_Derev_yana_ekoste_zhka_binokl_i_ne_tilki_na_Bakoti_onovlyiyit_lokaciyi_dlya_turistiv.amp.html
6. Гастро бакота. URL: <https://bakota.com.ua/gastro-tours/bohdans-winery/>
7. ДЕНЬ ДОВКІЛЛЯ: СПІЛЬНІ КРОКИ ЗАРАДИ ПРИРОДИ | Газета «Подільський». URL: <https://podolyanin.com.ua/environment/78645/>
8. Екологічний туризм: принципи, функції, завдання. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/689367/mod_resource/content/1/zm1-lek-2.pdf
9. Закладено фундамент Подільсько-Буковинського туристичного кластера: про розвиток туризму домовилися Кам'янець-Подільський, Хотин, Стара Ушиця і Китайгород на Хмельниччині. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/238080.html
10. Заповідна зона недоторкані – Національний природний парк «Подільські товтри». Національний природний парк «Подільські товтри» -.

URL: <https://www.npptovtry.org.ua/zapovidna-zona-protection-zone-nedotorkani-no-take/>

11. «Медова Бакота»: історія, природа і бджоли створюють справжнє диво | Журнал Ягідник. URL: <https://www.jagodnik.info/medova-bakota-istoriya-pryroda-i-bdzholy-stvoryuyut-spravzhnye-dyvo/>

12. Національний природний парк “Подільські Товтри”, його екологічно-просвітна та екологічно-виховна діяльність. URL: <https://www.npptovtry.org.ua/natsionalnyj-pryrodnyj-park-podilski-tovtry-jogo-ekologichno-prosvitna-ta-ekologichno-vyhovna-diyalnist/>

13. Петрук В.Г., Бондарчук О.В., Трач І.А., Панасюк О.Ю., Царук Ю.І., Ваколюк В.Д. Екогеографія та екотуризм. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054541.pdf>

14. Природно-заповідний фонд - Природно-заповідний фонд України. *Природно-заповідний фонд України*. URL: <https://wownature.in.ua/oberihaymo/pryrodno-zapovidnyy-fond/>

15. Про громаду. *Інвестиційний портал Староушицької громади*. URL: https://www.suinvest.biz/about_community/

16. Про парк - Національний природний парк "Подільські товтри". -. URL: <https://www.npptovtry.org.ua/pro-park/>

17. Рекреаційна ділянка «ДАВНЯ БАКОТА» - Національний природний парк «Подільські товтри» -. URL: <https://www.npptovtry.org.ua/9408-2/>

18. СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ URL: <https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/view/443>

19. Староушицька громада: шлях від стратегії до результатів. U-LEAD. URL: <https://u-lead.org.ua/news/563#:~:text=Ця%20громада%20Хмельниччини%20вже%20п'ять%20років%20показує>

20. Стратегічні пріоритети розвитку туризму на природоохоронних територіях України. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/bezsmertnjuk2.htm

21. Туризм у Бакоті зростає: за рік село відвідали 100 тисяч туристів – Visicom API. *Visicom API*. URL: <https://api.visicom.ua/uk/posts/bakota250923>

22. Хмельницька обласна військова адміністрація. *Хмельницька обласна військова адміністрація*. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=1562

23. Що нового з'явиться на Бакоті у 2026 році. URL: <https://suspilne.media/khmelnyskiy/1211182-novi-marsruti-misca-dla-vidpocinku-ta-prodaz-kraftovih-produktiv-so-novogo-zavitsa-na-bakoti-u-2026-roci/>.

24. Що таке екотуризм? Найкращі місця для екотуризму. Hotel-podgore. URL: <https://hotel-podgore.com.ua/ekologicnii-turizm>

25. Яка наявна інфраструктура. URL: <https://bakota.com.ua/travel/viewpoint/>

26. 5.2. Екологічний туризм. URL: <https://share.google/a9GLonrlvECEJYXyy>

ДОДАТОК А

Питання з соціологічного опитування респондентів на тему : «Рекреаційний потенціал та екологічні аспекти відвідування Бакоти.»

1. Наскільки часто відвідуєте рекреаційну ділянку «Давня Бакота»?

Раз на рік

Кілька разів на сезон

Регулярно

2. У яку пору року ви найчастіше відвідуєте цю локацію?

Весна

Літо

Осінь

Зима

3. Що вас найбільше приваблює у відпочинку на Бакоті?

Історико-культурна спадщина

Екологічна чистота

Туристична інфраструктура

4. Як ви оцінюєте стан інфраструктури в Бакоті? (від 1 - «дуже погано» до 5 - «відмінно»)

1.) Наявність місць для сміття

2.) Інформаційні стенди/вказівники

3.) Місця для санітарних потреб

4.) Стан під'їзних шляхів

5. Яку головну екологічну проблему ви помітили на території Бакоти?

Засмічення територій

Надмірне навантаження на територію

Проблема відсутня

6. Чи ознайомлені ви з поняттям «екотуризм»?

Так

Ні

7. Чи вважаєте ви, що територія Бакоти потребує обмеження кількості відвідувачів у пікові періоди для збереження природи?

Так

Ні

Важко відповісти

8. Чи готові ви сплачувати невеликий рекреаційний збір, якщо ці кошти будуть спрямовані на прибирання, облаштування стежок та охорону природи?

Так

Ні

Важко відповісти

Тільки якщо побачу покращення

9. Які з еко-послуг ви б хотіли бачити на Бакоті?

10. Ваші пропозиції щодо покращення екотуризму